

واریق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسي و ترکی آذری

۷ اینجی صایی - آبان ۱۳۵۸ - شماره ۷

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- کوجوم گوجسوزلوگوم شعر : خلیل رضا ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش: دکتر هیئت ۵
- ۳- ویژگیهای ترکی آذربایجان: دکتر حمید نطقی ۲۱
- ۴- دیلیم : شعر: حسن مجیدزاده (ساوالان) ۲۷
- ۵- بیر بایاتی: حسن مجیدزاده (ساوالان) ۳۰
- ۶- فولکلور: توفارقانلی عاشین عباسین ایکنجی پاراسی: عباس مهیار ۳۱
- ۷- وارلیق شعر : حسین اوغلو ۴۷
- ۸- ایکی قطعه: شعر: کامل حبیبزاده (چیچک) ۴۸
- ۹- آذری ادبیاتی نین زنگینلیگی: ت - بیرهاشمی ۴۹
- ۱۰- غزل: ک - ح (چیچک) ۵۷
- ۱۱- تدقیق تاریخی: یازیمیزاکنچیرن منظوری خامنه‌ای ۵۸
- ۱۲- بیر قطعه: محمد (فضولی) ۶۱
- ۱۳- ایام مهاجرت و دربدری، یازگشت، شعر: پرفسور غلامحسین بیگدلی ۶۲
- ۱۴- یوگوندن صاباحا... شعر: دکتر حمید نطقی ۶۳
- ۱۵- پاییز گلندی شعر: آیدین سلیمزاده ۶۵
- ۱۶- غزل: م-ع-محزون ۶۶

وارليق

آيلىق توركجه و فارسجا فرهنگى نشره
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تركى آذرى

۷ اينجى صايى آبان ۱۳۵۸ - شماره ۷

خليل رضا

گوجوم، گوجسوزلوگوم

يومروغومو داغا ویرسام، داغ یاریلار.
شلالهنی قوجاقلارام، قوللاریندا سئل قیریلار.

فقط منیم گوجوم چاتمیر
وظیفه لی بیرنادانا

سوستالیرام،
حکم ائدنده

ایش باشینا گئچن دانا
من اوزره رم، دؤرد عمانی سیخا سیخا اوره کیمه،

یوزشاخه لی بیلدیریمی دولایارام بیله کیمه
فقط گوجوم چاتمیر منیم

کم لیگینی، کوتلو یونو
قانون کیمی یریده نه.

ئوزو عقل محتاجی ایکن

سنه عقل ئویره دنه

قلیج کسمز، بالتا باتماز

زنچیرلری قیرارام من.

پدی باشلی اژدهانین

جهنگینی جیرارام من

فقط گوجوم چاتمیر منیم
مین صفتلی بیر ایلیمه،

ال-آیاغا هی ساریلان

اوناکسه، بوناکسه.

هم قدرتلی، هم گوجسوزم.

هم جسورم، همده قورخاق

یول گئدیرم،

یولوم اوسته

مانعه لر جرگه-جرگه، سیرا-سیرا.

شب یلدا ظلمتیندن،

داها منمش قازا داغی

قلم بویدا کلونکومله قیرا-قیرا.

۲۲ سپتامبر ۱۹۷۸

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۵)

یازان: دکتر جواد هیئت

ودادی - اون سکرینجی عصرین ایکینجی بؤیوک شاعری و دادی دیر. ملا ولی و دادی ۱۷۰۷ ده شمکیرده دنیایه گلمیش لکن حیاتی نین چوخونی شیخلی ده گچیرمیشدیر. بیر زمان واقفین دعوتی اوزه رینه قاراباغا کوچوب، جوانشیرده گلستان خانی مقربلریندن اولموش حتی قیصا بیرمدت گرجستان شاهی ایراقلی نین سراییندا خدمت اتمیشدیر واقفین و دادی یه یازدیغی منظوم مکتوبدان اونون گلستان خانی یانیندا الدوغو آنلاشیلیر:

ای و دادی گنه خان قوللوغوندا	قایم اولوب نه قیامت ایله رسن
یامان گؤزدن الله نوزی ساخلا سین	کیشی اخلاص ایله خدمت ایله رسن
جوانشیر خلیله اول قوهوم قارداش	قازاقین سؤزینی هئچ ایلمه فاش
ده میسرمدینی نسی ایله قیزلباش	عقلین اولسا نوزون البت ایله رسن

بوشعدردن و دادی نین سنی و واقفین شیعه مذهبله اولدوقلاری دا آچیقلا نیر. و دادی ده واقف کیمی خلقدن یتیشمیش، خلق ایچینده بؤیوموش و خلق دیلینده شعر یازمیشدیر. و دادی هم عروض هم ده هجا و زیننده شعر دئمیش، اسکی دیوان شعر طرزینده باغلی قالدیغی حالدا قوشما و گرایلی طرزینده شعر لر یازیب، بونوع شعرلرین آذربایجان ادبیاتیندا کؤکلشمه سینه (ریشه سالماسینا) چالیشمیشدیر.

و دادی تمام عمر ونده دوستی واقف و شکی خانی حسین خان هشتاق لا یازمیش، مشاعره اتمیش و یاقین دوستلوق مناسبتلرینی ادامه ورمیشدیر لکن واقفین عکسینه و دادی حیاتا بدبین و کدرله یاشایان بیر شاعر دیر. یاشادیغی دؤرون فلاکتلی و قاریشیق گونلری،

اوغلو نون ، الينده تصادفاً آچيلان تفكله ئولمه سي ، مشتاق و واقفين قتلي اونوحياتا كوسكون ومحيطينه قارشى بدبين اتميشدير. شاعر حياتي نين صون ايللرينده هپا كدرلى مرثيه طرزينده شعر يازميشدير. ائليندن ، يوواسيندان آيري دوشمه سي ، شعر لرينده وطن حسرتي موتيفلري نين ترنمينه سبب اولموشدير.

ودادى واقفدن داها عالم ولساناداها حاكم دير. اونون شعرلرينده عرب و فارس كلمه لري تورك ديلي آهنگ وقانونلارينا تابعدير ، سچديگي سوزلر صاف ، تميز و پارلاقدير. بورادا ودادى نين ياراديجيلىغي ، شكل ، اسلوب ، تم و افاده طرزينه عائد بير فكور و رمك ايچون نمونه اولاراق بير نئچه شعريني نقل ائديريك :

گل چکمه جهان قیدینی سن جان بئله قالماز

چوق آغلاماقان دیده گریان بئله قالماز

گل وقتی کچر سیر گلستان بئله قالماز

هر لحظه کؤنول خرم و خندان بئله قالماز

بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز

تن بیرگون اولور خاک ایله یکسان بئله قالماز

از بس بو جمال ایچره که جانان اولافانی

بو شیوه ایله قد خرامان اولافانی

بو گردن خوش زلف پریشان اولافانی

بو احسن صورتده که انسان اولافانی

بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز

تن بیرگون اولور خاک ایله یکسان بئله قالماز

یوز موسم خوش خرم اولوب ایلر آچیلسا

یوز لاله بیتیب سوسن و سنبلر آچیلسا

یوز باغ جهان تازه لیب گلر آچیلسا

کؤنلوم که آچیلماز نئجه مشکلر آچیلسا

بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز

تن بیرگون اولور خاک ایله یکسان بئله قالماز

سلطان جهان اولسا گندر جاننا اینانما

بیرگون پوزولور شوکت دیوانه اینانما

چون باقی دگیل ملک سلیماننا اینانما
گر عاقل ایسن گردش دورانا اینانما
بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز
تن بیرگون اولورخاک ایله یکسان بئله قالماز

آه آلدی منی درد فراق غم حسرت
سرمست خراب ائتدی منی باده حیرت
بیر مهر وفا ائتمه لی یوق کیم اولارغبت
فوت ایلمه گل وار ایکن الده دم فرصت
بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز
تن بیرگون اولورخاک ایله یکسان بئله قالماز

فکر اتسه ک اگر دهرین ایشی بحر بلادیر
بیر در گرانمایه سی مین جانه بهادیر
هر نقش بیر آئینه اثبات خدا دیر
مقصود دو عالم گینه تحصیل رضادیر
بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز
تن بیرگون اولورخاک ایله یکسان بئله قالماز

فهم ایله ودادی که جهان بیر توروسس دیر
بیر دم ده کچر ، ایله که فریاد جرس دیر
یو بزم فناده بو نه هنگام هوس دیر
گل دورما که عمرون کچیر انجام نفس دیر
بیر جام یتیر ساقی که دوران بئله قالماز
تن بیرگون اولورخاک ایله یکسان بئله قالماز.

ای همدیم سنی قاناغرق ایله ر
آیری دوشموش وطنیندن ایلیندن
گل ترپتمه ، یارانمیش کونلومی
همدردیندن آرانمیش کونلومی

کونول وردیک هر بیوقایادلارا
حیف اولدی که عمر گندی بادلارا

فلك سالدى دورلو دورلوا اودلارا

شان شان اولموش يارالانميش كونلومي.

قانلى ياشيم گوندن گونه بوللاندى	آخدى آخدى سينم اوسته گوللندى
گنه غم سمندين ميندى يوللاندى	هيچ ييلمهزم يارالانميش كونلومي

ودادى ام خسته ، گوزوم مردمى	ايتيرميشم قوشونومي اوردومي
چوق طبييه شرح ائلهديم درديمى	هيچ كورمهديم چارالانميش كونلومي

ودادى ۱۸۰۸ ده يوز ييريلاشينا وقات اتميشدير، اونون (مصبيت نامه) آدلى اثرى ۱۸ اينجى عصر آذربايجانداكى اجتماعى ظلم و عدالتسيز ليقلارا، فئودال ديديشمه لره و اخلاقسيز ليقلارا قارشى بير اعتراضنامه كيىمى دير:

بئله دير دوران ايشى هرگونه بير آل ايله ميش

عاقلى نادان ايله پژمرده احوال ايله ميش

اوز وئريب نامرده، هر دم مردى پامال ايله ميش

اي ودادى گل كه بو حيرت منى لال ايله ميش

گورنه لر قيلدى فلك مشتاق تك انسانه باخ.

مشتاق - واقفين مفتونى، ودادى نين حرمت ائنديكى، شكى خانى محمد حسين خان واقف مکتبینه منسوب ایدی. تخلصی مشتاق اولوب، خلق سهون بيرخان اولدوغوايچون، اطرافينا شاعرلى جلب اتميشدير. نوزوده قابيلتى شاعر و معارف پسرور ایدی. ۲۲ ايلىك خانليقدان صورنا (۱۷۵۰) ده قتل ائديلميشدير.

اطرافيندا ييغيشانلار شكى لى نبي، شكى لى راجى، آغجا يازيلي زارى، رافع، و بير نئجه نوزگهسى ایدی.

آقا مسيح شيروانى - فضولى مکتبینه منسوبدير، حكومهت ياقين رجاآل آراسيندا، حرمت صاحبي و نفوذلى بير شخصيت ایدی. همشهريلريندن نشاط و زلالى ايله مشاعره لر ائتميشدير. دورونون سياسى، فلاكتلى حادثه لريني تصويرله ادبيات دان چوق تاريخه خدمت ائدن شاعر لر دندير. ۱۷۴۸ ايلينده احمد خان شاهسونين شماخى يه هجومونى منظومه شكلينده تصوير ائتميشدير. بو تاريخ دن صورنا آقا مسيح يالئيز كوچك تاريخى منظومه لر يازميش و شهنامه طرزينده نسبتاً بؤيوك بير اثر وجوده گتيرميش و اثرى فتحعلی خاننا اتحاف ائتميشدير. آقامسح شيروانى هجرى اون اوچونجو عصرين ابتدا سيندا ايراندا وفات ائتميشدير.

۱- انواع اقسام.

مسیحین شعراری، محسن، سلامی، واله، شاهد، غریب، ذاکر، نواب و باشقاشاعر لر طرفیندن تمظیر ائدیلمیشدیر.

بورادا آقا مسیح شیروانی دن بیر معشر و بیرمخمس (هر بیریندن بیر پارچا) ذکر اولونور:

ای طرفه نگار ماهرخسار	ای حوری لقا فرشته کردار
بوحسن ایله اولما میشکن اظهار	اولدون من دلشکسته یه یار
بیلمن نئجه حيله قیلدی اغیار	صونرا سنی مندن ائندی بیزار
بس ایندی سؤزوم بودورکه تکرار	بیر آدایله ائت منی گنهکار
آل دستینه تیغ دورما زینهار	ئولدور منی اولسون اللرین وار

بو مخمسده آقا مسیح اهل زمانه دن شکایت ائدیپ ده بیر:

دلا ائتمه توقع راستگو لوق قاندا قالمیشدیر

قرینه ئوزگه دیر بونلار گنچن دؤراندا قالمیشدیر

نمکده قدر و قیمت، نه کرامت ناندا قالمیشدیر

بلاچکمکلیگه نه تاب و طاقت جاندا قالمیشدیر

نه آثار شفا بیمار ایچون درماندا قالمیشدیر

اولوبدور قلب خائن حق بیلیر بیر پاک طینت یوخ

دوشنده ساتمایان دنیادا دینین هیچ ملت یوخ.

ذکور اقسامی نین طبعینده اصلا دوغرو بیعت یوخ

انات اهلینده بیر ذره حجاب و شرم و عصمت یوخ

طریق آدمیت یولدا، نه ارکاندا قالمیشدیر

.....
مسیحا! کس تعلق بو جهاندان کیم خسارت وار

نه، تاثیر دعا ظاهر ارنلرده نه همت وار

نه عالمرده شرعیت نه ییلرده عدالت وار

نه بیردوغرو سؤزی خلقین، نه بیر کسده دیانت وار

حقیقت آشناده نه وفا یاراندا قالمیشدیر

نشاط شیروانی - نشاط شیروانی نین تاثیر ساحه سی مسیح کیمی وسیع اولموش.

اودا اسکی کلاسیک شعر مکتبینه منسوبدور. آقامسیح ایله هم عصر اولوب و اونون کیمی عمرونون چوغونوباشقادیاردا ایراندا سیاحت له کچیرمیش و ایران شعرا و عرفاسیندان تحصیل کمالات ائله میشدیر.

نشاط بو سفر لرینده چوق مشقت گؤرموش نئجه کی بوخصوصدا بیر غزلینده یازیر:

۱- هایاندا، هاردا

غربت ده ره صعب ده اسباب سفرتك
آسوده ليگيم اولمادی هر منزله دوشدوم
گر مثل حباب اوزگه هوا باشيما دوشدو
بیردمده ائویم تیکدیم و بیخدیم، یولادوشدیم
اوز کورمه دیم از بسکه نشاط اهل وطندن

بووجهله دیرکیم باش آلیب هر ائله دوشدیم
نشاطین بیر چوق غزل، محمض و مربعاتی واردیر آشاغیدا بیرغزلینی ذکر ائدریک.
سنین فرشین که زاهد بوریادیر
ریادیر زاهدین گر چه نمازی
ولکن خلق ایچینده خوش ادادیر
نگاهیندان اول آهو چشمین ایدل
ئوزون ساخلاکیم اول عین خطادیر
دوشه رگوزگویه دائم عکس جانان
کؤنول صاف اولسا هر مطلب روادیر
عجب یوخ طره سیندن اولمو شام شاد
منیم بختیم که وار باشدان قارادیر
نشاطین کؤنلنو اینجیتمه ای شوخ
سنه نفرین ائدر اهل دعادیر .

شاکر شیروانی - نادرشاه اوردوسونون ۱۷۳۵ ایلینده کی شیروان تالانی تصویر
ائندن احوال شیروان آدلی بیر منظومه یازمیشدر.

مشتی - فتحعلی خان واقف و مشتاقین معاصری اولوب، ۱۷۳۱ ده باباسی حسینعلی
خائین یرینه گنجیش و دربنده، قوباو سلیمان شعرا و آیدینلارینی حمایه سی آلتینا آلمیش و
ادیاتین توسعه وانکشافینا یاردیم (کمک) ائتمیشدیر الیمیزه چوق آزشعرلری کتچمیشدیر.
بو غزل آثار داغستان کتاییندان آلتیمیش فتحعلی خان مشتري نیندیر:

اولدی گؤزل عمر صرف حیف که نادانلیغا
هر نه قالیر صرف اولور ایندی پشیمانلیغا
زلف سیه ذوقینه اویم خطادیر کؤنول
فارغ ایسن سن سنی سالم پشیمانلیغا
فیض ازل کافره تربیت حال اولا
سور محقر اورار لاف سلیمانلیغا
مانع عرض غمیم حیرت دیدار اولور
من نه دئییم بیلمه زم آه بو حیر انلیغا
نفعه باد صبا روحا طراوت وثریر
چون گذر ائتمیش سحر سنبل و ریحانلیغا
مشتري در نظم کیمسه دگیل حالیا
درج دهن آچماکیم ، گوهر افشانلیغا

عارف - آدی حسین و اصلی تبریزی اولوب قاراباغدا ساکن اولموش و آقامسیح و نشاطین هم عصری دیر. ظریف غزللری واردیر، دورین الملی وضعینی ترنم ائتمیشدیر. بو شاعر چوخ عارف و دانشمند ایمیش ۱۲۲۰ هجری قمریده شو شادا و فات ائتمیشدیر. آشاغیدا بیر غزلی نقل ائدیلمیر:

ممکن اولماز یاری گؤرمک بیر زمان اغیار سیز
کلشن دورونده کیم گؤرموش گل اولسون خار سیز

دور دؤنموش دور دوران بولمادی کامیم جاسیر
چرخ کج رفتاری بیر دم گؤرمه دیم آزار سیز

قدر و قیمتار تاپیب کویینده یارین غیر لر
لیک من قالدیم غم هجران آرا غمخوار سیز

غم منی پامال قیلدی ای مسلمانان هارای
اولماسین کافرده یارب من کیمی غمخوار سیز

قیریمین داشینایاز ای اهل دل بو مصرعی
وئردی عارف جانینی مین حسرت ایله یار سیز

عاجز - نرسوف طرفیندن مطالعه ائدیلمیش (۱۸۵۶ ده تبریزده دیوانی باسیلمیشدیر) بودورین صابی لى شاعر لر یئندندیر. فتحعلیشاه و عباس میرزا زمانیندا یاشامیش و اونلاری مدح ائتمیشدیر.

عاجز فتحعلیشاه باره سینده بئله دئمیش:

قیلدی بنیادیمی بوسیل سرشکیم بر باد

آه اگر اولماسا اول شاه جهانندان امداد

هانسی در گاهاقویوم من اوزومی حسرتیله

ائدم اول تاپودا من ناله و افغان بنیاد

بئله فریاد چکیم بو فلک سست نهاد

خانمانی دل زاریم کیمی اولسون بر باد

گؤسترین سیزمنه بو شاهدن نوزگه پیرشاه

در گهینده ائدم اول داد گرین ناله و داد

عاجز عباس میرزانین روسلارلا محاربه سینی و روسلارین حیله کار سیاستینی شعره چکمیش و عباس میرزا ولیعهدین روسلارلا (تورکیه) باریش و اتحادینی شعر ایله تبریک ائتمیشدیر.

عاجز تهرانین مدحینده بئله دئمیش:

ای تیکن جنته گؤزمیل انله یین رضوانه

بیرجه تشریف گتیر سیر ایله سن تهرانه

کۆرگیلن جنت دنیا نی اکر آدم سن
 قویما اول یردن آیاق دیشره بیرئوز گه یانه
 هانی جنتده بئله باغ بهشتده بئله حور
 زاهدین وصفینی بیهوده قیلان افسانه
 او دیار ایچره قدم بیرجه قویا واعظ شهر
 دییه مای اوغلونون، حوریه باخ، قیلمانه
 بیرتماشا اوزه قیل زلفه باخیپ کاکلی کۆر
 کلی گل اوسته قویوب سنبللی اورار ریحانه
 آدمین نسلینی بو حسن ده گر بولسایدی
 سجده ابلیس نئجه ائتمه زایدی انسانه
 بویری کۆرسه پری گتسه بهشته دییه جگ
 نئجه کۆر تنگه سالییدیر منی بو ویرانه
 نه زبان ایله ائدیم وصف بوآباد اولموش
 بنزه مز خللخه نوشاده و گرجستانه
 بیلمه بیر بیله گۆزلر بئله پاکیزه مکان
 کلمه ییب تاری ییلر دایره ی امکانه
 بئله جنت بئله رضوان بئله حوری قیلمان
 وئریب الله بوگون پادشهی ایرانه
 بو دعانی ایله عاجز اونو سبحان قدیم

بالمضائف ائله سین دوشمه سین هیچ نقصانه

عبدالرحمان دیلباز اوخلو - ۱۸ اینجی عصرین صونو و ۱۹ اینجی عصرین
 باشلاریندا فعالیتده بولونموش و دوری ایچون مهم اولان آذری شاعرلریند ئدیر. وطن
 پرور وئولکه (کشور) سی نین فرهنگی ترقی سینه خدمت ائتمیش. کۆزلری کرجی شاهی
 ایراقلی نین امریله او یولموشدیر. **گنجه خانی جواد خانین** ۱۸۰۴ ده وطنینی مدافعه
 ائدرکن شهید اولماسینی تصویر ائدن منظومه سی ان احساسلی شعریدیر.
 شعرده وطن عشقی ایچون، جانینی فدا ائدن بومجاهد خانین المللی حالی اورکلری
 یاندیریپ، سیزلاتا جاق قدر گۆزل تصویر ائدیلمیش و آذربایجان ادبیاتیندا استقلال مجادله سی
 ایزلرینی^۱ سوقموشدیر.

بورادا جوادخان زياداوغلونون روسلارلا محاربه سینه دایر یازدیغی مخمس دن بیر
قسمینی نقل ائدیریک:

بیرروایت سؤیله ای دل چرخ کچ رفتاردن
تا ابد روز ازل بد مهر بد کرداردن
چرخ ظالم، دهر دون صاحب خطا بی عاردن

کیم یزیدین عزتین کؤر شاه دل افکاردن
کؤر جوادخان ماجراسین محنت مکاردن
بئله دپر دوران ازل انسانه آل ائیلر جهان
بیر زمان خرم قیلیر بیر دم ملال ائلر جهان
شاه اول، ایسته رگدا آشفته حال ائیلر جهان

عاقبت بیرگون گئدر همت حلال ائیلر جهان
ناخدانی غرق ائدر اول کشتی یه پر باردن
هر زمان دوران سالیبیدیر جانی جانانندان جدا
آدمی حوادان آیری باغ رضوانندان جدا
خاتمی سالدی فلک جاه سلیمانندان جدا

آه کیم دوشدوبوگون دوران جوادخانندان جدا
اسکیک اولماز زار یلبل، صحبت گل خارندن
شاهنامه وصف ائدن یوخ اول جوادخان وصفینی
معدن جود و سخاوت، عدل دیوان وصفینی
بیلیمیش افلاطون سحارین اهل میدان وصفینی

حکمت لقمانندان آرتیق درده درمان وصفینی
بیر مخمس نظم ایله انشاء قیلیم اشعاردن
کنجه شهرینده جوادخان کیم، نه ایام وار ایدی
صاحب لطف و عدالت صادق الاقرار ایدی
هر ایشین فعلینده ماهر عاقل و هوشیار ایدی

مختصر عالم آرا پر امتحان سردار ایدی
کؤر نهلر چکدی قضادن دور بد اطواردن
دوشدی دعواسی ازلسدن اول شکلی، شیروان ایله
ابراهیم خان اتفاق اولدی اول عم خان ایله
کلدی لشکر اوستونه اول جمله داغستان ایله

اونلار ایله قیلدق دعوا سر بسر میدان ایله
 چکمه‌دی هرگز ضرر بیر فتنه‌ی اغیاردن
 بیر ده اوندان صونرا گلدی‌والی باغداتیان^۱
 بیغدی گرجستان تماماً لشکرین تا وادیان
 نئچه ایللر قیلدی دعوا چکمه‌دی اوندان زیان
 والی کؤچدو چون فنادان، ائتدی ترک‌آخر جهان
 گورنه صادر اولدی گورگین؟ خان کیمی اغیاردن
 اول جوادخان وصفینی نئجه قلم رسم ائیله‌سین
 شرحه سیغماز وصف حالین نئجه دیللسؤیله‌سین
 بیر بئله سردار غازی کیم گوروبدور بیله‌سین
 دوشدو دعواسی اونون کار قضادان نیله‌سین
 پادشاه روس صاحب‌تاج ایله طوماردن
 چکدی بیر ایمل اول جوادخان ائیله‌دی جنگ وجدال
 گاه صلح ائتدی آزاداگاه قیلدی رنگ آل
 گوردی کیم اولمادی آخر آرتدی فتنه قیل و قال
 کلمه‌دی امداده هر چند ائله‌دی یوز عرضحال
 فتحملی شاه صاحب ایران اولان خونکاردن
 اول حسینقلی آقا کیم گلدی خانین یانینا
 لایق ایدی هر هنرلر شوکتینه شانینا
 ایستهدی قانین قاتا اول دمده خانین قانینا
 قویمادی خان گوندرب بیر غیر برج میدانینا
 یعنی اونون وحشتین من گورمه‌ییم دیداردن
 قلعه‌سین صاندی جوادخان اول زمان ویرانه‌دن
 چوخ چالیشدی تا ئولونجه دردینه درمان ائدن
 فیض حق‌دن تایتینجه رحمت غفرانه‌دن
 چیغدی روحی اول بدنن روضه رضوانه‌دن
 ای خوشا بولدی شهادت واحد القهاردن

۱- گرجستان شاه‌ی ایکینجی ایراقلی.

۲- گورگین‌خان ایراقلی‌نین اوغلو و جانشینی دیر که ۱۸۰۱ ده روس تابعیتینی

قبول ائتدی.

هم حسينقلی آقا بولدی شهادت نوجوان
 خلق آرا بوجمله محنتدن يامان اولدی يامان
 آناسی آهلاز چکيب شاخسی ديبب ائيلهر فغان
 اوز توتوب اول بارگاهه الودا ائيلهر امان
 بی نوا دوشدوم جدا فرزند گل رخساردن
 گنجی لی خلقتی شهادت بولدی حقا جان فدا
 کیمی مظلوم کیمی آزاده قالیب اندر بلا
 هریري بیر نوع ایله یوز درده اولدی مبتلا
 یا دینا کلمهز مکر مظلوم دشت کربلا
 ای اوتانماز چرخ ظالم احمد مختاردن
 مین ایکی یوز داخی اون سککیزده تاریخ زمان
 کیم شهید اولدی جوادخان چيغدی از دار جهان
 چوخ پریشان اولدی حالی گنجه نین حددن يامان
 گل يتيش امداده یا حق ، مهدی صاحب زمان
 اینجیمه زمی خاطرین بو درد و آه و زاردن

بومخمسده داها حساس پارچالار سیاسی مصلحتدن ئوتوری فریدون بیک کؤچرلی نین
 کتاییندا حذف ائدیلمیشدیر، اونون ایچون بیزده اوقسمی اله گتیره مدیک.

عارف مصطفی آقا - دیلباز اوغلو کیمی وطنین سیاسی قایغی لارینا قاتیلیمیش و
 نتیجهده روسیه ایچرلرینه سورگون ائدیلمیشدیر. ۱۸۸۸ هجریده قازاخ ماحالی نین شیخی
 قریه سینده آنادان اولموش، تورک، فارس و روس دیلرینی یاخشی بیلیرمیش و غیرتلی،
 دیندار، عارف و دانا بیر کشی ایمیش. عارف مصطفی نین غربتده (غازان، خارکف)
 ئوزحالینی بیان ائدن شعریندن بیر پارچاسینی درج ائدیریک:

فکر ائله رم بیر بیر دوشهر یازدیم	یاروهمدم، دوست، یارانلار آغلارام
دولار گؤز لریم اشک آل ایله	گؤز لریمدن آخار قانلار آغلارام
سالدی منی قلك ایشه بی سبب	سن ایله بیر علاج یا قادر چلب
آنیب؟ یاروهمدملری روزوشب	گاه آشکار گاه نهانلار آغلارام
نامه یازدیم یاره باد صبادن	درد دلیم اظهار اتدیم هوادن
دوشموشم آواره ائلدن اووادن	ایتیر می شم خانمانلار آغلارام
وعده کنجیدی گونلریمی سانارام	آیلار ایلر حسابینا قانارام
هر زمان یادیما دوشر یانارام	اودورانلار، اوزمانلار آغلارام
داد ائله رم یه تن یوخدو فریاده	دردیم اولور گوندن گونه زیاده

۱- حسینقلی آقا جواد خانین اوغلودیر.

۲- یاداسالیب.

بلبلومي قاجير ميشام ائليمدن	آيريلميشام گلشيمدن گلومندن
جدادوشوب اولوسومدان ^۱ ائليمدن	ايتير مي شم دودمانلار اغلارام
غرق اولوب كئچديلر اشكيم سئلينده	ياشيل باشلار اوينار چشميم گؤلونده
اسير اولدوم بنى اصر الينده	اغلارام اي مسلمانلار، اغلارام
هر كيمده كي ناموس اولور عار اولور	عهد و اقراريندا برقرار اولور
ياخشى يولداش يامان گونده وارا اولور	يامان يولداش ئوتر يانلار اغلارام
بو دم لرده كنتمك اكر اولماسا	وطن سارى عزم سفر اولماسا
عارفه بير ياخشى خبر اولماسا	گورائله رم نه طوفانلار اغلارام
كؤنلوم قاليب اهل طوفان ايچينده	دولانير سرگردان حيران ايچينده
تورخورام كسى ئولم كفران ايچينده	باده گنده دين ايمانلار اغلارام
عارف، قرده شى سالكين گؤنرديگي	نامه سينه روسيه دن يازديغى جوابدا بئله دئيير.
جان زار و تنيم نزار سن سيز	عروم باشايتدى يار سن سيز
فرياد كه دؤر ناموافق	قويدو منى اي نگار سن سيز
دل غنچه سى قان اولوب آچيلماز	يوزمين گر اولا بهار سن سيز
رنگيم گل زعفرانه دؤنموش	دل غمدن اولوب فكار سن سيز
يوخ منده قرار و تاب و طاقت	تاب ائتمك اولورمو يا رسن سيز
اي گل گنجه گوندوز عارف اغلار	بلبل كيمى زار ، زار سن سيز

عارف مصطفى آقا اوغلو على يه يازديغى نامه ده بئله دئيير:

اولما تارك در سدن اي نور جانانيم على

پنديمى ائيله قبول اي خان و خاقانيم على

وار اميديم ائتميه ضايع افندى سعيينى

قويمايا درسيده بير كم سر عثمانيم^۲ على

من سنين چون ائيله رم خيردعالر روزوشب

ساخلاسين حفظ و حمايتينده سبجانيم على

پايمال اتسين عدو و حاسدين لطفاله

هر زمان غمخوارين اولسون شيريزدانيم على

گر چه ايدل من ابوبكر و عمر عثمانى ام

حق اماميم ديرمنيم اول شير مردانم على

- ۱- بعضى روايته گوره قازاخ محالينده اولجه يورد و بنا سالان ايكي قارداش اولوبلار. اولنلردان بيرى نين آدى قازاخ او بيرسى نين آدى قارامان يا خود قهرمان ايميش، اوجته بو محاله قازاخ-قارامان ده ميشلر. ۲- ملت.
- ۳- عثمان افندى ملا ولى و دادى نين اوغلو و مدرس دير.

کۆنلومون شهرین فراق و حسرتین قیلمیش خراب

بیراوزون گورسه م اولورآباد ویرانیم علی

اولسون عارف، حشرده اول شفیعین مصطفی

صونرا بوبکر و عمر عثمان واصلانیم علی

سالک۔ ملاپناه واقفدن صونرا کاظم آقا سالک شمالی قفقازین مقتدر شاعر لریندن

بیر یسی صاییلیر ۱۷۸۱ = ۱۱۹۵ ده شیخلی قریه سینده تولد ائدییدیر، عارف مصطفی

آقائین قارداشیدیر تورکجه دن سوای فارس دیلینده ده گؤزل شعر و غزللر یازمیشدیرو

۱۸۴۲ ده وفات اتمیشدیر. روس شاعر لریندن پوشکین و لرمونتوف معاصری ایمیش.

قاراباغ شاعر لریندن میرزا جان بیک مددوف ایله مراسلات ائیهلمیش بیر نامه سینده اونا بئله یازمیش:

سن سن جهاندا فکر بکریله مثل مریم نولا چیخار سا شعرین عیسی تک آسانا

سالکین اورینژینال شعر لری مربع نوعیندن دیر. ئوز عصری نین شاعر و ادیب لرینی

قازاخ محالی نین حاکمینده یازدیغی بیر شعرینده توصیف ائتمیشدیر.

سالک قازاخ حاکیمی خیاز بالاندونون تدبیر و عاقلانه سیاستیندن مدح ائدیرو بئله یازیر:

بیرید پای دزدی در وادی شرارت خون می چکد دمادم از خنجر عدالت

گؤزل وصفینده سؤیله دیگی شعر لری واقف و ودادی نین اشعار لاریندان

آشاغی دگیلیدر بورادا بیر نمونه سینی نقل ائدیریک:

دورناتک تللرین جیغالا نیبیدیر

ای شاهین جلوه لیم شو نفاقر شیوه لیم

چیخیب آسانا هوالا نیبیدیر

خسته کؤنلوم اونو گؤر ندن بری

چکر حسرتینی بو دلی خسته

ای لبلری نبات دهانی پسته

بیر قرآن حرفیدیر قارالا نیبیدیر

خال دگیل گؤرونن آغ سینهن اوسته

سنه عاشیق لیگیم خلقه عیان دیر

دئمه کی سئود یگیم سنه نهان دیر

آلماق ایچون بیر آز باهالا نیبیدیر

ده بیسن بسوسه مین قیمتی جان دیر

سن سن کؤنلوم ذوقی دیلیم از بری

چوخدا مندن کنار گز مه ای بری

درد بی درمانیم دوالا نیبیدیر

گوشه ی کویینی بولاندان بری

خاقانی، انوری، گوردوگون سالک

مجلس لر زی یوری گوردوگون سالک

کل گؤر سن سیز نئجه گدالا نیبیدیر

شاعر لر سروری گوردوگون سالک

۱۸۳۰ دا ایراندا و باسالقینی ظاهر اولوب مین لرحه آداملارین فوتونا سبب

اولموش سالک شعرینده بو سالقینی بلای آسمانی دیه توصیف ائدیپ ایرانلی لارین حق

بولوندان آیریلیب ضلالته دوشدوغو ایچون غضب الاهی یه دچار اولدوقلارینی یازیر:

مین ایکی یوز چهل و شش ده دوشدو ایرانه وبا
 ایله دی ویرانه هر بیر شهری با حکم قضا
 ائتدی لر جمله اطبا لر علاجیندا دوا
 بولمادی بیماری بو دردین دوا لردن شفا
 سن نوزون ساخلا بیزی پشیله بلادن یا خدا
 بو زمانه بیلری چون ظلمه مایل اولدولار
 هم غنی لر قاپوسوندا منع سائل اولدولار
 اولدولار اشرار باعث خیره حائل اولدولار
 بیخدی لار ایمان ائوین هم عقلی زائل اولدولار
 آلدیلار وئردیکلری اشیالار اوستوندن وبا
 ایچیدیلر عهد و قسم هر لحظه ده محض دروغ
 وئر دیلر هر بزمده شمع دروغه مین فروغ
 ساتدی لار قاتیق یرینه دیگ ایچینده آب دوغ
 ائتدی لر گردنکشانلیق مثل عوج بن عنوق (عنق)
 پادشاهلیق ادعا ائتدی دخی هر بیر گدا
 نفس عماره علما قلبی نی ائتمیش خراب
 مدرسه ایچره مدرس ائیله میش ترک کتاب
 آز قالیدیر پارسالار ائیله میل شراب
 شاهد و شیخین دعاسی هر گز اولماز مستجاب
 مختصر بوکی دوشوب یمن اجابتدن دعا
 بی طهارت گزیدیلر هم توتما ییب صوم و صلوات
 تارک قربان و فطره اولدولا ، حج و ذکات
 ایچیدیلر دائم شرابی ساندیلار آب حیات
 بیلمه میش کیم تلخ ائلر کامینی زهر ممت
 حفظ قیل مومنلری اول تلخدن یا ربنا
 یار یولداش بیر بیرینه کشف اسرار اولدولار
 هر نه کیم اول ده دیلر صوترا انکار الدولار
 اختیار صاحب لری هم مردم آزار اولدولار
 خواب غفلتدن سانسان شیمدی بیدار اولدولار
 بیخدی لار رعیت اوین آلماق ایله ارتشا

سالک چوق یاقین دوستو صدف اوغلو سلیمان کوخایا یازدیغی مستزادلاری اونون ان قیمتلی شعرلریندن دیر، سالک دوستونو واقتلرینی خوش کتچیرمگه و ذوق و صفا سورمگه دعوت ائدیر:

میخانه قاپسین ائدهك گشاده ایچهك زیاده	گل ای صدف اوغلو سلیمان کوخا
دورسون یانیمیزدا ساقی ساده الینده باده	سر مست اولوب سرخوش گزهك صبح وشام
توبه نه دیر ییزده سنگه ایله شیشه درد و غمی گتیرمیک هیچ یاده بوپوچ دنیاده	الینده باده کیم دورسون همیشه گل چوخه اداوشمیک فکر و تشویشه
اونو تمایق هرگز ساز و صحبتی اگریوزایل گئدسن اولماز عقبی ده ای صدف زاده	بوپوچ دنیانین کی چوخدور محنتی سنین ئولموشونه، بونون لذتی
قدر قیمتیندیر عالمده ظاهر سؤیله نسین آدیمیز ائله اوباده یتهك مراده	ای صدف زاده سن سن جواهر ایکیمیزده اولاق بو ایشده ماهر
تاپماریق جنتده اوندان خوبونو او دنیادا ییز تاپمایق مبادا قالاق جفادا	یهتك مرادا ییز تاپاق توبونو بو دنیانین هاپله محبوبونو
قاچاخ دوشه بیزدن حوری و قیلمان ملول مشکول قالاخ مسکین فتاده کیم یته داده	قالاق جفا دا و اولاق پشیمان نه ییز کافر اولاق نه ده مسلمان
یارب ئوزون ساخلاسن بی نوایی کیمسه ییلمز نه دیر من ده اراده ائده افاده	کیم یته داده پس حق دن سوایی سالکم سؤیله رم هرزه هر جائی

سالک باشقا بیر مستزادیندا دوستو صدف اوغلو نایب دیر کی دنیانین ذوق و صفاسی، می و ساقی و لاله رخنی هامیسی فنایه محکوم دیر گل بونلاردان و از کچهك و خالق بیچونه صمیم قلب ایله خدمت و اطاعت ائله یك. سالک جغتای لهجه سینده ده شعر یازمیش دیر.

فدائی - میرزا محمد غائب زاده سالکین هم عصری اولوب صلاحلی قریه سینده آنادان اولوب ایندیکی غائب اف لارین با بالارینداندیر. سالک له آرارلیندا دوستلوق

اولدوغو اشعاریندان گۇرونور.

منابع و مراجع:

- ۱- آذری ادبیاتی نین تکاملی (۱۸ و ۱۹ اینجی عصرلر). اسلام آنسیکلوپدیسی. جلد ۲. پرفسور فواد کؤپرولو.
- ۲- آذربایجان ادبیاتی: احمد جعفر اوغلو تورک دونیاسی ال کتابی. آنکارا-۱۹۷۹.
- ۳- ادبیاتدان ایش کتابی: ح. زیناللی. عبدالله شائق. آ. موسی خانلی. ح. افندی زاده. باکی-آذرنشر ۱۹۲۸.
- ۴- دانشمندان آذربایجان: م. ع. تربیت.
- ۵- آذربایجان ادبیاتی: فریدون کؤچرلی. بیرینجی جلد. علم نشریاتی. باکو-۱۹۷۸.
- ۶- ریاض العاشقین. (قاراباغ شاعرلری) تالیف محمد بن میرزا صدرای قره باغی ۱۳۲۵ هـ چاپ استانبول.

ویژگیهای ترکی آذربایجان

دکتر حمیدنطقی

(۲)

بخش دوم - خصوصیات مورفولوژیک

۱- پسوندها

از خصوصیات ترکی آذربایجان از نظر پسوندها چند نکته قابل ذکر است:

- پسوند (اگن) و (آغان)

در این زبان محل استعمال بسیار زیاد دارد.

چند مثال:

گزه گن (سیار، کسی که زیاد به گردش می رود، اخیراً در ترکی ترکیه این کلمه را به معنی سیاره به کار می برند. مثلاً «گونشین چئوره سینده کی گزه گنلر» یعنی «سیارات دور خورشید»).

گنده گن (رفتنی)، قاچاغان (آدم پا بفرار)، قالاغان (ماندنی) و غیره.

در ترکی ترکیه پسوند (گن) بیشتر معمول بود که در ترکی آذربایجان نیز هست :
چکینگن (کوشه گیر ، محترز) ، دؤیوشکن (جنگاور) ، اونوتغان (فراموشکار)

و غیره.

لکن برخلاف ترکی آذربایجان در ترکی ترکیه با پسوند (اگن) و (آغان) تنها در

موارد معدودی (چون اولاغان-معمولی و عادی-پیشه گن-زودپز - گزه گن فوق الذکر) مضارف می شود.

- پسوند (چی):

جز جهات مشترک با ترکی ترکیه در موارد فراوان چون: یازیچی (نویسنده)،

آل وئرچی (تاجر)، اکیئچی (کشاورز)، صولچی (دست چیی)، صاغچی (دست راستی)،

مشروطهچی (طرفدار مشروطه)، جمهوریتچی (طرفدار جمهوری)، و غیره در ترکی

آذربایجانی این پسوند به معنی پسوند (لی) نیز به کار می رود: کندچی به معنی کندلی

(دهقان).

- پسوند اعداد ترتیبی:

در ترکی آذربایجانی ویژگی‌هایی را داراست چون: بیریمجی یا اولیمجی (نخستین) و غیره. در محاورات گاهی پسوندهائی چون بیریمینجی نیز می‌شنویم که به زبان ادبی و مکتوب راه نیافته است، در این مورد پیش از این اشاره‌هایی رفت.

- پسوند ضمائر:

در محاورات به جای اونلار (آنها) اولار و به جای «چوخی» (اغاب آنها) چوخیسی می‌شنویم. در ترکی ترکیه شبیه این موارد به جای کیمی، کیمیمی و به جای بیر، بیریمی و غیره می‌شنویم.

- در ضمائر اشاره:

به جای هانکی و هانکیسی (کدام یک) در آذربایجان هانسی، هانسی کی به کار می‌برند. ضمناً بیاد بیاوریم:

هارا (کیجا) به جای «نره‌یه» و هاپچان (کی و چه وقت).

- پسوند (کی):

در ترکی ترکیه جز در مواردی نادر چون دونکو (متعلق به دیروز، دیروزی) پسوند (کی) تبعیت از قانون هم‌آهنگی مصوتات نمی‌کند. از خصوصیات ترکی آذربایجان آن است که این پسوند تبعیت از این قانون دارد، مانند: سنین کی (مال تو)، قارشی کی (روبرویی-با یای تقیل تلفظ می‌شود)، اونون کو (مال او) و غیره.

پسوند سوال (می) و شرطی (سه):

در ترکی آذربایجان در سلسله مراتب پسوندها پسوند می که سوال را می‌رساند در درجه‌ای نازلتر قرار دارد مثلاً سوال «آیا خواهی رفت؟» در ترکی ترکیه چنین است: «گیده جک می‌سین؟» در ترکی آذربایجان این سوال چنین است: «گیده جک سن می؟» وضع در مورد پسوند شرطی «سه» و «ایسه» نیز وضع متفاوت است.

پسوند مفعول صریح در ضمائر ملکی:

این پسوند که (ی) و مشابهین آن است در برخی موارد اسقاط می‌شود: مثلاً به جای «آتاسینی» (پدرش را) با «آتاسین» و به جای آتامین ائوینی (خانه پدرم را) آتامین ائوین و به جای قولاغیمی با غلارام (گوشم را می‌بندم) در شعر معروف صابر «قولاغیم با غلارام» می‌بینیم.

در تصریف اسامی:

پسوند (این) و (اون) در محاورات به صورت (اون) شنیده می‌شود. به جای ائوین (خانه‌ات) ائوون و به جای ائوینین (خانه‌اش) ائوینون گفته می‌شود.

در باره کیمی:

«کیمی» که در مقابل «کیمی» ترکی ترکیه است علاوه بر معنای «مانند» در ترکی

آذربایجان معنای «تا و الی» را نیز می‌دهد که این خاص ترکی آذربایجان است:
مونون کیمی (مثل این)، صاباحا کیمی (تا فردا).
برای بیان مفهوم (تا و الی) الفاظ دیگری نیز در ترکی آذربایجان به کار گرفته
می‌شود؛ مانند:

دک در مثال «ایندیه دک» (تا کنون).

تن سپس جن در مثال ایندیه جن (تا کنون).

۲- در تصریف افعال

از خصوصیات ترکی آذربایجان آنچه مربوط به تصریف افعال می‌شود در این مختصر
گردآوری شده است:

الف- مفرد: پسوندهای شخص اول و دوم مفرد زمان حال در ترکی آذربایجان
به صورت (ام) یا (آم) و (سن) یا (سان) است مثال:

آلیرام (می‌گیرم) در ترکی ترکیه: آلییوروم،

گلیرم (می‌آیم) در ترکی ترکیه: گللییوروم.

آلیرسان (می‌گیری) در ترکی ترکیه: آلییورسون و غیره.

جمع: شخص اول جمع را در زبان ادبی به صورت (ایز) می‌بینیم، صورت (ایک) و

(ایق) نیز در زبان ادبی و مکتوب منعکس می‌شود:

گلیریز (می‌آئیم) «اغلب»: گلیریک.

در شخص دوم (سیز) و (سوز) می‌آید:

گلیرسیز (می‌آئید) و نیز صورت: گلیرسینیز که در زبان ادبی و مکتوب آمده است.

از پسوند شخص سوم گاهی (ر) را ساقط می‌کنند چنانکه بیشتر می‌گویند آلیر (می‌گیرد)

و گاهی نیز بدین صورت می‌شنویم: آلی (با اسقاط -ر). و نیز آلیری.

ب) از نظر ساخت دو گونه زمان حال موجود است. در گونه‌ای در سوم شخص

(ایر) یا (اور) می‌آید:

گلیرم (می‌آیم) و گورورم (می‌بینم).

این پسوند (ایر-اور) در ترکی ترکیه (یور) است.

صورت منفی چنین است:

گلمیرم (نمی‌آیم) و قالمیرام (نمی‌مانم).

در گونه دوم پسوند (ار) و (آر) است.

مثال: گلهرم (همواره می‌آیم) در ترکی ترکیه گلیریم.

اولار (می‌شود) در ترکیه اولور.

قالارام (می مانم) در ترکیه قالیریم.

منفی در این صورت چنین است:

گلمهرم (دیگر نمی آیم) و قالمارام (دیگر نمی مانم).

شکل اوخویورام، دینله بیرم (می خوانم و گوش می دهم) و صورت منفی قالماییرام (اکنون نمی مانم) و گلمه بیرم (اکنون نمی آیم) یادآور شکل های دینلییوروم (گوش می دهم)، اوقویوروم (می خوانم)، قالمیوروم (اکنون نمی مانم) و گلمیوروم (اکنون نمی آیم) و غیره است.

ج) مستقبل را اغلب ترجیح می دهند که با صورت گسترده آن بیان کنند:

گلهرم (می آیم) و به نسبت کمتر از گله جگم استفاده می شود. البته هر دو موجود است و هر دو در کتابت و محاوره جای خود را دارند.

در مورد زمان ماضی مثلاً گلدینیز (آمدید) در دهان مردم به صورت گلدیز درمی آید. در آذربایجان گاهی ماضی به کار می برند و قصد زمان حال می کنند: من گتدیم به ظاهر «من رفتم» معنی می دهد لکن قصد گوینده در حقیقت «من گتدیرم» «من می رم» است.

مستقبل را با (آجاق) (آجگ) می سازند: گله جگم و باخا جگام (نگاه خواهم کرد). یکی پسوند هائی که در ساختن مستقبل به کار می رود (آسی) و (اسی) است. مثلاً قالاسی دگیل یعنی «نیخواهد ماند». از این صورت در آثار قدیم عثمانی مثالهایی از این قبیل داریم: ساواش ایله یه سی یئر، یعنی: ساواش اندیه جک یئر (جائی که جنگ خواهد شد). پسوند (ایپ) کار پسوند (میش) را نیز انجام می دهد. مثال:

احمد گلیب آتامی گورمه ییب

که به عبارت دیگر چنین می شود:

احمد گلش آتامی گورمه میش (احمد آمده و پدرم را ندیده است).

این پسوند در آثار قدیم به صورت (اوبن) یا (اوبان) دیده می شود:

یانوبان به جای یانیب (سوخته است).

باقوبان به جای باقیب یا باخیب (دیده است).

به جای پسوند (دیک)، آذربایجان پسوند بسیار قدیمی (ان) را نیز به کار می برند.

به جای گلدیکده (به مجرد آمدن، وقت آمدن) گلنده.

۵) برای بیان تمنی یا آرزو مثلاً می گویند: گلم در «کاش گلم» (کاش بیایم). صورت منفی شرطی را با پسوند (مز) یا (ماز) می سازند: آلمازسام (اگر نگیرم) که اغلب چنین شنیده می شود آلماسام.

پسوند (ایسه) یا (سه) را گاهی در زبان مردم تکرار می شود: گلد رسم سه (اگر بروم)

علت همان است که به مناسبتی ذکر شد، در آذربایجان در ترتیب قرار گرفتن پسوند سئوالی (می) و این پسوند (ایسه) یا (سه) آنها را موخرتر قرار می‌دهند.

در اینجا بیفزائیم که شاید به علت همین ارزش فروتر پسوند سئوال در ردیف لواحق، تا مرز فراموش کردن یا اسقاط آن نیز کشانده می‌شود در این حال آخرین هجا را کشیده تلفظ می‌کنند تا مفید معنی سئوال گردد: گذرسن؟

(در محاوره یا حذف - به صورت «گنده سن؟») به جای گذر می‌سن یا به صورت رایجتر «گذر سن می؟».

در مورد الزام و امر فرق مهمی میان ترکی آذربایجان و ترکیه نیست.

بخش سوم - خصوصیات لغوی

از نظر اختلاف در کلمات برای ادای معنای معینی و یا معانی مختلفی که گاهی کلمه معینی در ترکی آذربایجان و ترکیه دارد می‌توان فهرستی از آن قبیل که مثلاً در فرق انگلیسی انگلستان و امریکا ترتیب می‌دهند پرداخت. ترکی آذربایجان در اثر دادوستد فرهنگی که با فرهنگهای مختلف داشته و دارد کلمات خاصی را در زبان خود پذیرفته است ما نمونه‌هایی از این نوع کلمات می‌آوریم:

متاثر از فارسی:

آسان (در ترکیه قولای)، شنبه (در ترکیه جمعه ایرتسی).

ویژگیهای دیگر:

دارغا (داروغه)، نوکر، جدا (نیزه)، کوره‌کن (داماد).

متاثر از جغتائی:

از همه مهمتر در مقام مقایسه صفات و پسوندهای صفت عالی کاربرد (راق) یا (راخ). مثلاً: کیچیک راق (در ترکیه: داهاکوچوک).

و در طی سالیان دراز:

ایمدی یا ایندی (اکنون در ترکیه: شیمدی).

چؤل (خارج از خانه)، باییر (خارج از خانه)، صاباح (فردا، در ترکیه: یارین)، اثرته (پگاه، در ترکیه: اثرکن)، ساخلاماق (نگهداشتن، در ترکیه در موردی: دور دورماق)، دوشمک (بائین آمدن، در ترکیه: اینمک)، دانیشماق (حرف زدن، در ترکیه: قونوشماق)، ایشلمک (استعمال کردن، در ترکیه: قوللانماق)، قورتارماق (پایان رساندن و یا تمام شدن، در ترکیه در معنای دوم: بیتمک)، قاییتماق (برگشتن، در ترکیه: دؤنمک)، قاییرماق

(ساختن، در ترکیه: یاپماق،) ئوزگه (دیگری، در ترکیه: باشقا)، نچه (چند، در ترکیه: قاج)، لاپ ئوزو (خود خودش، در ترکیه: تام کندیسی)، قیج (پا، در ترکیه: باجاق)، و لغات دیگر...

و لغاتی با کمی دگرگونی؛ از قبیل:
یاغیش (باران، در ترکیه: یاغور)،
دونن (دیروز، در ترکیه: دون)،
صوراق (سراغ، در ترکیه: صوروشدورما)،

و تلفظ لغاتی چند چون (مثلاً) در آذربایجان به صورت (مثلن) و در ترکیه بر وزن (صنما). وقتی که فهرستی از این لغات در چند سال پیش تهیه شد، روشن گردید که در زبان ادبی فاصله‌ها بسیار کمتر از دنیای محاورات است مسئله دیگری نیز که شایان دقت است نتیجه کارهای سازمانهای مختلفی است که همت به پیراستن ترکی از کلمات اجنبی وقف کرده‌اند منبع لغات نو نخست خود مردم است چه بسا کلمات رایج در میان مردم عوام که زبان پیراسته‌تر از خواص دارند جواب بسیاری از مشکلات را می‌دهند. منبع دوم آثار نویسندگان گذشته است که گنجینه پربرکتی است.

در مرحله آخر ساختن لغت جدید است بر طبق قواعد دستوری زبان و با قیاس از کلمات موجود. نتیجه این کار از نظر خصوصیات ترکی آذربایجان و ترکیه در موارد مختلف یکسان نیست. در مواردی این دو از هم دور می‌افتند (مثلاً در مورد ایستگاه و سائط نقلیه که در آذربایجان از ریشه دوشمک و در ترکیه از ریشه دورماق کلمات جدید را ساخته‌اند) و در موارد زیادی هم دوباره بهم نزدیک‌تر می‌شوند، مثلاً بعد از اینکه روزگاران درازی کلمه ایتمک (گم شدن) به صورت (ییتمک) در ترکیه دوباره پیدا شده و خود ریشه لغات چندی شد. که همه به گوش ترکان آذربایجان بسیار آشناست.

در این مختصر بحث نوآوریهای زمان، که در له و علیه آن سخن بسیار است نمی‌گنجد؛ این سخن بگذار تا وقت دیگر. در ستوری که گذشت کوشش ما نشان دادن خصوصیات ترکی آذربایجان بود در لهجه‌های مختلف و محاورات مردم. لکن نکته اینجاست که مانند هر زبانی در اینجا نیز گویشهای گوناگون و زبان ادبی و مکتوب کاملاً یکی نمی‌تواند گردد. زبان ادبی و مکتوب آذربایجان زبانی است بسیار زیبا و غنی و با خصوصیات که آن را هنیکی مشخص و ممتاز می‌گرداند.

(پایان)

مجیدزاده

دیلم

ای منیم هر نیم، هر نهدن عزیز
دویورام جسمیمه سنی جان دیلم
دادیوین یائیندا جان نمدیر بقله
سن منه شیرین سن جائیمدان دیلم

سن منیم وارلیغیم ، شرفیم، شاییم،
دوزلوگوم، دوزسوزوم، آری وجدانیم
سنسن داماریمدا دولانان قانیم
قلیمه وئیر سن ، ایستی قان ، دیلم

ای بؤیوک اولوسون آناسی ، آنام
اوغوز ائللریندن قالان نیشانام
آنجاق من سنین له ئولمز اینسا نام
سنسن بو باغریمدا چیرپینان، دیلم

گل گندهك آناجان ، ائلیمه ساری
سن ایله دیریدیر اودلار دیاری

داغلارىن باشىندا اولان آغ قارى
اوزون آغلىقىندان بير نیشان ، دىلیم

هر دن بو دياردا بير مشعل يانیب
اومشعلدن، بوتون شوق ایشیقلا نیب
تاریخین ئونونده بو سۆز جانلانیب
نسیمی سی حق سیز سویولان ، دىلیم

یازیرام سۆز قوشان بۇیوکلرینی
شمس ، قطران ، نیظامی، افضل الدینی
چون یاخشی قانما ییب هئچ اونلار سنی
قوی تأسف قیلیم اونلاردان ، دىلیم

دئمیش اسکیلردن بونو بابالار
یوردونو ، دىلینی آتان اوبالار
بیرگون آنجاق دیلسیز، دیدرگین قالار
اولماز آرتیق سنه یاراشان دىلیم

اصیللر هئچ زمان اصلین ایتیرمز
دوز اوغول آنایا کدر گتیرمز
یادلارا دوشسه ایش ، ئمر یتیرمز
آنجاق سن گئنده آتیرسان دىلیم

دئیر سن عزیز دیرمنه هر بیرى
هرهانسى اولسا وار ئوزونون پثرى
هانى (نیظامى) تک سۆز بیغمبرى ؟
دئیرم - حیف اولا بونلاردان دىلیم

شاعیرکی، سۆز قوشار، اوخشایار انلین
صئیقلر ، پارلادار ئوز دوغما دىلین

اگر سۇز باغىندا عطىرلى گۈلىن
اولار دوشونجەنى دورولدان ، دىلېم

شرفلى بىر اوغول او بۇيوك دامى
غزل دونىاسى نىن جلالى - جاھى
(فضولى) آدلانان شعرىن آلاھى
بىلە بىر اوغولا جان قوربان، دىلېم

يادىما سالىرام كىچىپ ئوتەنى
بۇيوك آغ ساققالى ، (قورتوت دەدە) نى
يازدى (اوغوز) لارى، چوخ سئودى سنى
او دوركى غزىن دىسەر ھى زامان ، دىلېم

او، يازمىش چوخ اولو بابالارىمدان
ايگىت ياشايشلى شىن ديارىمدان
(اوروزلو) (قازانلى) روزگارىمدان
وفالى قاراجىق چوباندىن ، دىلېم

يازىرام سىياكسار ، آترو پاتىمدان
اسكى چاق ، مديالى پولاد قاتىمدان
يازىرام خطائى ، آرى زاتىمدان
سنىلە يازىبدىر بىر دىوان دىلېم

بايكلە جوانشیر ايگىت قهرمان
ايشلىرى سىچىلمز قوچ كوروغلودان
دئىھردىم بونلارا تاي اولماز اينان
زامانى - زامانا جالاسان دىلېم
زامانلارى تۇكوب آراسان دىلېم

آنچاق ھىر ايگىدىن بىر دورانى وار
تكجە ھىر ايگىدەن ياسخى آد قالار

وار نېيم ، هجرېم ، ايگيدېم ستار
او محکم آرخاداش باقرخان دېليم

ساوالان ، چنلېيم ، باشيمدا قاردر
مليونلارجا ماهنيم ، باياتيم وار در
آغ گوندور ئونومده گوللو باھاردر
ای سازلی ، عاشیقلی ، تار ، کامان دېليم

تھران-ح-م-ساوالان

عزیزیم قارا گۆز لر

باخیرسان ھارا گۆز لرا؟

قوللارین سال بوینوما

چاتدیق ایلقارا گۆز لر

ح-م-ساوالان

فولكلور: (عاشيق ناغیل لاری)

«توفارقان» روایتینده

توفارقانلی عاشیق عباسین ایکینجی پاراسی

عباس مهیار

کول کز دریب گولی دسده
چیخیب دورموشام یول اوسته
عباس اورادان اوز قویوب کول کزین کردک اوتاغینا کندیب. کؤروب لاله وار
بوردی یوخ. اؤری کینه درده کلیب بئله دییب:

کؤرونمز کول کز کؤرونمز
کؤرونمز کول کز کؤرونمز
کینه کلیم وران اوتاق
اورکیمه ویردون بیرتاق

آی نیه گیریدی قاره
یار کندیب هانسی دی یاره
باغریم باشی اولوب پاره
کؤرونمز کول کز کؤرونمز

من عباسام یانا یانا
یاریم کندیب ایصفهاننا
عباسین نه نه سی، اوغلونون کلمه ییندن خبری اولوب. تئز ئوزون اونا یئتمیریب و
دییب: «اوغول باغیر دالاخ اولما، ئوزووی یئمه، ایندی یه جک کول کزی آهارمی ییبار.
کول کز همشه باهار باغیندادی».

عاباس نهنه سين گۇروب اورك لندى و دئدى:

باشينا دۇندوگوم آنا
اورگيم دوب دولى قاندى
خبر آلدیم طبيب لردن
دئدى دردون به درماندى

دولاندى پيمانام دولدى
سارالدى گول رنگيم سولدى
بير ياركى ديل بيلمز اولدى
او درد ئولومنن ياماندى

عاباسام قهره دولميشام
ساراليب نى تك سولميشام
بوگون همدم سيز قالميشام
دونيما باشيما تيفاندى

عاباس سۇز لرين دى يندن سونرادا اورادا دورا بيلمى ييب يار اوتا غيندان چيخيب
يول باشلى ييب. اوقدر گنديب كى همشه باهار باغيما يتيشيب. ئوزون بير جورونن باغا
ساليب. گول گزى بير آغاش كۆلگه سينده تاپيب دولى دولى اوركدن بير ناله چكيپ و
بتله ديب.

سحرى گلميشم گولشن سئيرينه
گئنه گول روخسارون يادىما دوشدى
هر يانا باخارام قونچه گورنده
لب شكر بارون يادىما دوشدى
گول گز عاباسدان چوخ يارالى دى. اولاركى بير كيشى آروادين گردك اوتاغيندا
تويوب سفره گئدسين؟ گول گز گوزونون ياشين سيليب دئدى:

جانيم اوغلان دورما گوزوم ئوونده
قئيت گئت مچيددى اوپشرون سنون
قلبىمى اينچيتدون بو بير سوزونده
حضرت صاحابدى اوپشرون سنون
عاباس يارينين آجىقلانماغيما باخمي ييب دردلى نيسگىللى سوزونون داليسين اوخويوب:
ياريم دايانيبدى گول ريحانه
بير گوزاريم دوشدى نرگيز ستانه
عاشيق نه قدر ئوزين يار قا باغيندا سيندير سادا، ياريندا قايدا سيدورگى نازين
چوخا تسين. اونا گوره گول گز بتله ديب:

بولبول اولسون قويما رام قونا گوله
سير سوزومى سالدون ديل لردن ديله
بير ساحاتديخ ايشى قويدون مين ايله
قئيت گئت منبردى اوپشرون سنون
بيرده داھى عاباسين حوصله سى قورتولور. ايستى بيركى بير دفعه يار داشين آتا و
باش چؤللو بيابانه قويسا وائله گئنده كى قود قوشدا خبرين گتيرمى به. آخى قايدا بونادى
دردلى دردلى نين درددين بيله گرك. اوزامان عاباسين گوزى بير بولبوله ساتاشير. بو بولبول
پيتاغيندا سينه سين ائله تيكانا و يريركى گولون تيكانى بولبولون سينه سيندن باتير و باشينين
داليسيندان چيخير. بولبول اورادا قورويوب گول پيتاغينا ياپشير، آما عاباسى خجالت

تری باسیر و ئوز ئوزونه دئیر: «آی عاشیق تورپاخ سندن اوجا. بیر کلمه سؤزون یاردان اینجی دون؟» سونرا سؤزون بوشعریله باشا آپاریب:

ئولونجه گلمرم یولوندا دیله حقی کمگون اولسون پیغمبر بئله
بولبول جانین قوربان ائیله بیر گوله عباس جان نئارون یادما دوشدی

عباس دئیر: «گول گز جانیمداندان گنجه لی اولسام دالونجا ایصفهانان گلیب سنی شاه عباسین الیندن قورتاراجام» سونرا گول گزدن آیری لیر، دده نه نه سینین یانینا گلیر. اونلاردان حلاللیق ایستی بیر که ایصفهانان گنجه سین. خواجه صاباح، عباسین عمی سی دئیر: «اوغول بو یولدان قئیت. قدیمن دئیلر، شاهین بیر آغزی اوتدی بیر آغزی سو، دئدی ئولدورون کیم سنون داد ووا چاتا جاخ. موقته ئولوم قایدادی. اللشکینن ساغ یاشا. گل بو یولدان اوز دؤندر» عباس بوسؤزلرین قایاغیتدا عمی سینه بئله دئدی:

جانیم عمی منه ستم ائله مه بیر عرضه یازارام خاناییتیشی
دو داخکی لل اولدی یوخدی قیمتی اودا من تک بیزیرگانا یتیشی

یارمنی گؤرجه بیین نیقا بین آتدی آبی بنده ویردی گونی یوباتدی
هر کس نازلی یارین چنکینه چاتدی سککیز جنت بیر رضوانه یتیشی

بیر بولبولم بئل باغلارام گولومه گول گز آدی ورد اولوبدی دیلیمه
هر کس یارین الین وئرسه الیمه مهدی دیوانینده سانه یتیشی

عباس اوندان سونرا اوز یولداشلارینا تونوب و بئله دئدی:

نازلی یاز گنیدیری ایندی الیمدن منده بودونیا دا نه قالیم ایندی
سینم اولدی دردی هیچران بارکشی یارسیز بودونیا دا نه قالیم ایندی

بسله میشدیم شیرین جانی شاه آلا شاه بو یورا قوللوخ لشکر شاهالا
قورخوم بودور نازلی یاری شاه آلا یارسیز بودونیا دا نه قالیم ایندی

دیدم یاشی آخدی یاخا آخارمی آنبار اولسا قیشا قالماز قار دامی
درد الیندن قورتارسیدیم یساخامی درمانسیر دونیادا، نه قالیم ایندی

مؤمنلر مؤمنی جوماده گتدی ملک لیر سمایه جوماده گتدی

عاباس آغلار ياريم جوماده گتدى
 يارسيز بودون يادا نه قاليم ايندى
 عاباس شعرلرين قورتارانندان سونرا هامى يار يولداس، قوهوم قارداش، ائل
 طايفادان خودا حافظليك ائله ييب ئوزون ايصفهان سفرينه آماده ائله ييب . ياردالى سيجا
 همشه باهار باغينا طرف گنديب. اما گول گزكروانى هله يولادوشمه ميشدى. باهار چاغيدى.
 سئل لرسولار توفارقان چاينداسا قئتلدى ييب آخيردى. يكه يكه داشلارى بيرى بيرينه ويريب
 بولوتلى هاوادا بير سهيمنلى تودقونوخ ياراتميشدى. عاباس چايا طرف باخيبدرتلى
 اوركدن بير آه چكيب بئله دئيپ:

آي جانيم توفارقان چايي
 توكولوب اينك تختيندن ۱۴
 عجب سرخوش يانا گلدون
 قوجا گونبر ۱۵ سانا گلدون

دالى سين باغلى ييب قاردان
 ايندى گمچر كوردو واردان ۱۶
 توكولور قيه دن جاردان
 آل ميچاراشينا ۱۷ گلدون

مرد ايگيد ييغار تاياسين
 ييغار جاراغيل ۱۸ قاياسين
 قاطارا چكر ماياسين
 آل صيقايش ۱۹ سانا گلدون

تيز گلين لىر سويون ايچىر
 قيرمىزى گؤل آندان ۲۰ گمچىر
 آغينان قره نى سئچىر
 قوچاقاضى كد ۲۱ سانا گلدون

عاباس دى ير بالخي بالخي
 گواهيرين ۲۲ قاشقا آرخی ۲۳
 دولانسین فلکین چارخی
 كوللو مسلمانا گلدون
 عاباس شعر اوخوماقدان ئوزونه كلمه ميشدى كى «چكيلون اوزاخدان دورون سسى»
 قولاغينا گليپ. بيرواخ گوروب كروان اودوها گتدى. عاباس ال آياخ ائله ييب كروانين
 دالى سيجا يول لاييب. داغمانلار اتكينده ئوزون كروانا يئته ريب كروانين قاباغين كسيپ.
 قول عبدالله حوكمينن چوماقچيلار باشينا توكولوب و دويونجا عاباسى اودشديريلر
 سونرا كروان يولونا باشلى ييب. عاباسين جان اينجى ييب اورك ياراسى نشدرلنيپ
 بئله دئيپ:

اي آغلار گدنه باخ گدنه
 منى قويوب گؤزى ياشلى يار گددر

یوكتلیب دی قفله قاطیر برخانا

اله یللم هر نه عالم وار گندر

بودنیا دا یوخسول اولی وای ۲۴ اولی

آه چکمک دن الیف قددیم یای اولی

ال ویر ماسرام ترشامامون ضای اولی

یارقونوندا بیر جوت فوشانار گندر

من گزمیشم آلچاغیله اوجانی

یار یولوندا قوریان دندیم بو جانی

شاهلار ویران تویدی آذربایجانی

عاباس آغلار گول گزکیمی یار گندر

دی پلر یوزدانیشان نولر آما عاباس مین دانیشیم نولمویوب. نه سوزاونی یوروب نه یول. گول گز دالیجا گندیر تا سردری یه ۲۵ یتیشیر. اورادا دئیلر: «بو گنجه شاه کروانی بیردا دوشوب.» آخی اوزامان کی یوللاری قیسالدان اوت کیمی قیزان، گولله کیمی گندن یوگورلر یوخیدی، یولچیلار توفارقاندان تربیزه گندنه سردری ده دوشر که ائله ییب اوگونون صاباحی تربیزه گندر دیلر. عاباس گول گز قالان یئری صوروشور. بیر اوتاق اونا نیشان وئریلر. عاباس گول گز قالان اوتاغا کیریپ دولی اورکدن بیر شعر اوخویوب:

گوزل مجردم سنون یولوندا

دونیا جیفه سیندن خالصم باری

بیردرده دوشمیشم ایوب دردی دی

گل ائله دردیمه چاره سن باری

جانیمی سالیب سان اودا گندرسن

پروانه تکشاما، اودا گندرسن

سحر یار دالیجا اودا گندرسن

اود بودور سینمده خالی سن باری

قول اولان کیم گندر قول ایاغینا

یوخسول اولان گندروار ایاغینا

توفارقانلی عاباس یار ایاغینا

چکیلیب سینمه داغ سن باری

عاباس گوزروب دورماخ یئری دئیل. اتاقدان چیخیب سردری بازارینا گلیب. بیر آز کهنه مه آلماسی ۲۶ آلیب یار ایزین توتوب یولادوشوب. سلیمان خان آدلی بیر سردری خانلاریندان عاباساتوش گلیب. عاباسین حالین صوروشوب. عاباس سئوگی دردین اونونان آرایا قویوب. سلیمان خان دئیپ عاباس بوسفردن قان ای بی سی گلیب. چوخلاریله یوللاردا گندیب موقته موسللم نولوب وقارقا قوشدا خبرین گتیرمه ییب. عاباس دئیر «سلیمان خان من گول گزدن گنجنمیرم». سلیمان خان دئیر: «چوخ گوزلدی؟» عاباس دئیر:

ای آغلار نه یین تعریف ائله ییم

قلمنن آرتیق دی قاشی گول گزی

قاشلاری یاقوتدی کیری بی آلماس

عاشیق نولدورمکدی ایشی گول گزی

آیری دوشدوم وطنیمن ائلیمن
دوشدی قال مقاله باشی گول کزین

بولبول کیمی آیردیپلار گولومن
گندرگی دور قالا ییلمز یولوندا

محبتی چوخدور کار ائلر جانا
دوردی اونون اولسون بشی گول کزین

عرضه می ائله رم سولطانا خانا
دوققوز آلما وئردیم سلیمان خانا

لاچین ویریپ قول قانادی باغلی یام
آخار دیده سیندن یاشی گول کزین

لاله تکین من سینمه دن داغلی یام
ایندی بئله عاباس، دئیپ باغلی یام

عاباس یولادوشورتربیزه یاخین بیر یترده کروانا یتیشیر. گولگره گؤزی ساتاشیر. گول کز
دئمه آی پاراسی ده. عاباسین دردی دئشیلیر و بئله دئیر:

گل بئله سالانما سؤز ده یرسنه
یایین بدنظر دن گؤز ده یوسنه

سالانما سالانما گئدن سلاطین
آل یا شیل گئینیپ دورما، قارشیدا

هانسی بخته ورین وفاداریسان
سحرین یئل لری تئز ده یرسنه

گئتمه گئتمه گؤروم کیمین یاریسان
کؤلگه ده بسلنیش قوزه ی قاریسان

دویمه له یاخوین چارهاز دویمه سین
یوللارغو بارلانار توز ده یرسنه

عاباسدی یره یچ کس یارین ئویمه سین
دسته له زوفلرون یتره دویمه سین

عاباس کروانی تربیزده ایتیریر. آما یاریارین ای یین که ایتیره ییلمز. ئوزون تهران
دروازاسینا یتیریر. بیر قدر یول گئندن سونرا بشش یول آیریمینا یتیشیر. بیلمیر هانسی
طرفه گئدسین کی یار گئدن یول اولسون. ئوزون دانلی یا دانلی یا بئله دئیپ؟

بو بیر چؤلدی چوخ کروانلار ایتیددی
بو بیر چؤلدی اهرمانلار ایتیددی

تکبر ائله ییب لاف ائتمه گؤیلوم
خالقی بینمی یسن منزیه چاتماز

قیزیل گول قونجه سی باغلانندی مایه
عاق اولوین دین ایمانلار ایتیددی

بیر شوشه پارچاسی طرح ائتدی آیه
اوغوللار آتایه قیزلار آتایه

حق کمگون اولسون بئمبر بئله

ئولونجه گلمه رم یولوندا دیله

خروزلار اصلانا ، قارينچا فيله

دووديوبن يول ارکانلار ايتيبيدي

آل قارقا لاپين دونى گئيبيدي

سارى گوردوم تولك طرلان يثيبيدي

هر يثريندن قالخان منم ديبيدي

عاباس كيمي سخندانلار ايتيبيدي

عاباس على آدين چاغريپ بير يول قاباغينا تونوب گنديپ . عاشيق هر يوليدا اگرى گندسه ياريولون دوز گندز . عاباس چوخ گندنن سونرا آغ يوقوشون حاجى آغاسينا ۲۷ يثيشير . كرواين توزى كوزونه ساتاشير . بو حالدا بير اوسوروسى داغدان انير . بئله بيلينيركى اونلارين داليجا شيكارچى دوشوب . شاه آداملارى اوسوروسون گورن كيمي ال شمشيره ، اوخا ، كمانه آپاريپ اوولارين دالى سيجا دوشولدر . اورادا بير گول گزقالير بيرده سروان كى گول گزين دوهسينين اوسارى اونون لينده ايدي . عاباس نوزون سروانا يثتيريب بئله دئيپ :

باشينا دوندوگوم قوربان اولدوغوم

اندير كجاونى يارى گورميشم

آلاگوزلرينه حيران اولدوغوم

اندير كجاوهنى يارى گورميشم

بير آچيديم آرخالوقون آراسين

بير امه يديم لبلروون پاراسين

سن يىلى سن كجاوه نين چاراسين

اندير كجاونى يارى گورميشم

كجاوه دوهسى آبي الوانا

من قوربانام اونى چكن سروانا

بيلم نيه گندير يار ايصفهانانا

اندير كجاوهنى يارى گورميشم

سروان عاباسين سوزلرينه باخمير . عاباس اونا حربه زوربا گليبر . آجيقلى شعريسن

بئله باشا وئير :

من عاباسام يوللار اوسده دورارام

گاه گندرم گاه بوينومى بورارام

كوله سروان سئيه يراوخ ويرارام

اندير كجاوهنى يارى گورميشم

داليسى وار

آما عاباس قره قورخو گلمك دن بهره آهارماييب . بيليكى ماياسيز خمير فطير اولى . اونا گوره الين جييينه اوزا ديب بير آزره دن ساريدان آغدان سرواين اووجونا باسيب . سروان پولاتو ولائيپ دوهنى خيخلاييب . عاباس نوزون گول گزه يثتيريب . ائله كى ياز مالينا دوزدا غيتميسان . يالاماخ سورتوخلاماخ ، ئوهمك سسى چولو بورويوب . آما اولار كى يار يارين يثيشين زامانه نين گويلى ييلانماسين ؟ . شاه آداملارى شيكاردان قيديپ .

عاباسی اورادا گۆروبلىر. گول گز ايزايتيرمك اوچون بيرداس گۆتوروب عاباس طرف آتيب.
بوداش يا دوغوردان اولاي يالاندان عاباسى اينجى ديب. آخى قديمين دئيبلر دوس داشى
يامان اولى. عاباسين اورگينه درد اوتوروب بئله دئيپ:

بارالاها قسمت ائله
بیر یارکی جان جگر اولسا
ياخچى يولداشيان منى
او سوسون باشيان منى

آغلاريسان گولدوروسن
به بفسان ئولدوروسن
گۆزوم ياشين سيلديريسن
او گۆزو قاشيان منى

آغللا يوبن گولر اولسام
من کی یاردان دؤنر اولسام
گۆزوم ياشين سيلر اولسام
يساندير بوساواشيان منى

عاباسام آرتيىدى آھيم
ديوان ائيله گۆزل شاهيم
بيلميرم ندور گوناھيم
يار آتان داشيان منى
شاه آداملارى عاباسى گينه دؤيوبلىر. اونى کرواندان آرا لاييبلار ويولادوشوبلىر
عاباس، يورتون آرقين گنه کروانين دالى سيجادوشور. گنديل لر گنديلر لتا بو گشا ۲۸ قويسونون
باشينا يتيشيلر. کروان قويسونون دؤوره سينده اوتوراق ائله بير .

چوول سوما عاباسى ياخيئا چاغيرير و اونا دئير: «آى عاباس اگر قويسونون تكيينه
گنديب بيزه سويتيره سن گول گز سنوندى منيم سؤزوم يوخ». عاشيق افلاطوندا اولسا
محبته تولانى. عاشيق اوره يى صاف اولى. عاباس چوول سومانين سؤزينه اينانيب ايپ
بئلينه باغلاييب قويسونون تكيينه انيب ودولچا دولچاسو، يوخارى يوللاييب . اونداكى
ھامى سودان دويوب عاباسى يوخارى چكىلر. آما عاباس قويسونون آغزينا يتيشمه ميش
چوول سوما بير گؤزلى شمشير ايله ويرير. ايپ قيريلير و عاباس كله مينار قويسونون تكيينه
دوشور. چوول سوما اونادا راضى اولمور. شاه آداملارى اونون دئديگينه گؤره بير بؤيوك
داش قويسونون آغزينا قويللار ويوللازين چكىلر و گنديلر.

عاباس قويسونون تكيينه آغاسى علينى چاغيريب و بئله دئيپ:

موشكلده قالميشام چاغوررام سنى
پروانه تك يانديم شمعين اودونا
يئتيش بير داديمه اي آغاھراي
پيلنه تك قورولدوم او ياغاھراي

پريشان زوفلرون اله ياپيشى
نامرده ياپيشار آياغا هراى

ايپكى توخوللار اله ياپيشى
مردين قايداسى دور اله ياپيشى

بويبول عرض حالين دئميش گولونه
ئوزون داده يئتيش اى آغا هراى

كابه دن گليردون دموشگولونه
بچارا عاباسين بو موشگولونه

اوندان صونرا عاباس سؤزلرين كؤل كزه سارى بئله دئيپ:

ئوزومى يئتيررم ياره بوگئجه
چكهرلر ديليمينن داره بوگئجه

آهزار ائله مه غم چكمه كؤنلوم
سينه مى سورتهرم يارسينه سينه

عاباس شعرلرينين داليسين دئمك ديدى كى بيردن كوردى قويونون آغزينداكى داش
كنار كئتىد ايشيqliق قويونى بورودو . عاباس بيلدى كى بوايش آغاسى اميرالمؤمنين
ايشى دور. عاباس سو ينجك اولوب دئيپ:

ارنلر سرورى گلدى ها گلدى
جانسيزا جان وئرن گلدى ها گلدى

آغالار آغاسى صل على محمد
دولدولون صاحابى قنبر آغاسى

تؤكولورسؤز پيميرين سؤزيندن
حق عاشيغين گؤرن گلدى ها گلدى

قورانى او خورام آيه اوزوندن
به نامازلار دوشوب حقين گؤزوندن

بيزه قسمت ائله بهشتى باقى
جانسيزا جان وئرن گلدى ها گلدى

عاباسدى يهر چاغورورام ياساتى
آلاهين رسولى مينميش بوراقتى

بو حالدا بير نفر نورانى آدام، قويونون باشيندا حاضر اولوب و عاباسى سسله ييب
و دئيپ: «عاباس الووى اوزات اليمى توت» عاباس الين اوزادير. مولى عليبن الى اونا
يتيشير و عاباسى قويدان چيخاردير. صونرا بويورور: «عباس منى تانى يى سان؟»
عاباس دئير: «كور اولسون او گؤزكى سنى تانى مى يا قولاغ آس گؤر تانى بيرام يا خير»
و دئير:

بهشته مالك سن ساقى كوئر
سنون الوندهدى حساب ودقتر

مظهر العجايب طيب الاطياب
ناطق قران سان علمون بيانى

سنون وارلو غوندا يئر توتدى قرار
سنه بخش ائلهدى بير پروردىگار

يوز ايگيرمي دۇرت مين نبي دن اول
بير آدون قل كفى بير آدون طاها ۲۰
حق دئوب شأنيوه لولاك لولاك ۲۹
بير آدون ياسين دى بير آدون حيدر

يداله اليلىن خيبرى آلدون
طفل ايكن آغ دۇوون ۳۲ بندينى چاتدون
ئوزووى قول ائندون بربره ۲۱ ساتدون
وصى مصطفى قاضى محشر

عاباس، سۇزلريوى بير ييلير آلاھ
بيت المقدس ده لله بائھ
كئبد خضرا ده ذكر الا لله
يوخدور سنون كيمي ذات برهنر

على (ع) بويورور: «عباس صلواة چه وير و آتيمين ريكايندن توت» عاباس گۇزلرين
يوموب بير صلواة چه ويريب و علينين ريكايندن توتدى. بير گۇزوم آچيم ساحات اصفهان
دروازه سينه يئتيشدى. على (ع) بويوروب: «اي عباس يئدى گوننه جن فلان عابيد قوناقسان
اوندان صونراھارا ايسته دون گئد» .

عاباس عابيدين صوراغين توتورواونى تاپپرواونا قوناق اولور. عابدئوز عبادتينه
مشغوليدى و عاباس كروائين ايصفهاننه يئتيشمه ينيه فكر ائله ييردى . بير ساحات گول كز
فيكرى باشيندان چيخميردى.

بير گون عاباس دردى غوصه لى اوتورميشدى. عابيد اونون حالين ييلىب و اونى
چؤل چيمنده كزميه دعوت ائله ييب. عاباس چؤل چيمن تاماشاسيندان گول كزين كۇزلاليكى
يا دينا دوشوب و بئله دئيپ:

چرخ آلتيندا سن تك گۇزل تاپيلماز
ھارداكى بير آدى بللى گۇزل وار
مصرى استانبولى شامى كۇرميشم
كزميشم نم به نم ھامى كۇرميشم

خيلي و جاھتده سۇميشم سنى
جنت جمالوندىن آييرما منى
ديشون اينجى دودا قلارون يمنى
سندن آيريلالى دامسى كۇرميشم

آينا اولوب سان جمالون كۇرسنه
دسته توتوب سيا زوفلر ھۇرسنه

كۆزلىكىدە كېمىسە تاي يوخدورسنە

من بهرام گلندامى كۆرميشم ۲۳

عاباس يير غوباردى سن سن آفتاب
زاهدسون اولسون مسجودمحراب

شاه جمالون كۆرن ائتمز احتجاب
من ئوزوم ئوز مصلامى كۆرميشم

عابد عاباسى مزە داغينا ۳۴ دعوت ائله يير تابوسئودا باشيندان چيخا. آما عاباس
اونداكى مزە داغينا يئيشير دردى آرتير و دئير:

عجب ييلاق مزە داغى
بنؤشه سى تزه داغى

باھار فصلى آچار گولون
سوسن و سونبول و گولى

قاداسى دوشسون جانىما
يا كاتير سين كۆزە داغى

گئدون ديون او خانىما
يادورسون گل سين يانىما

ياغيش ياغار كۆيچك اولى
تؤكولوبدى اوزه داغى

مزە داغى چيچك اولى
آخ اوزه تئل بيرچك اولى

سوسن سونبولون ايندە
يانا يانا گزە داغى

بير گول بير گولون ايندە
عاباس قرە قول ايندە

عاباس داغدان شھرە قئيدرکن ائشيديركى کروان شھرە وارد اولور. ئوزون ايصفهان
دروازە سينە يئتيرير. سارى خوجانين كۆزى عاباسا ساتاشير. قافلە بؤيوك ميدانا وارد اولور
واچ سردار سارى خوجا، قول عبداله و چوول سومما گول گزى چكيلون اوزاقدا دورون
دى يە دى يە شاهين قصرينه وارد ائله ييللر.

چوول سومما و قول عبداله عاباسين باره سيندە هئچ بير سؤز شاه عاباسا دئميرلر. آما
سارى خوجا دئير: «قوربان بوتيزى كه سنون حؤكموونن بر آيا كاتيردوك عاباس آدلى
بير جوانين شرعى آروادى دى. اوجوان قيزين داليجا ايصفهانا گليب ومن اونى ايصفهان
دروازاسيندا كۆردوم».

شاه ئوز ئوزونه دئير: «او جوانى بورا كاتيرمك كرك و اونى راضى سالماخ.» صونرا
نتجه نفر اونون داليجا يوللويوب تا اونى شاه قصرينه كاتير سينلر.

توفارقانلی عاشیق عباس ناغیلینین ایلک و ایکینجی (۱) پاراسینین اتک یازیسی

۱- صیغایش: توفارقان کندلریندن بیرسی دور. صیغایش توفارقانین قبیله طرفینده قرار توتوب. صیغایش کندینین چوبوخ توتونی چوخ دیلده دیشده دی.

۲- احمد، ملا احمد: توفارقانین قدیمکی ملالاریندان بیرسی دور. ایندی توفارقاندا چوخ باغ، بولاغ و گؤل اونون آدینا چاغیریلیر.

۳- قره ویس: آدی دیل لرده قالان توفارقانین اوستابالابانچیلاریندان دی. شاهسون ائلینده بیر مثل وار، دئیر: «دوه سی اوله ویانین قره ویس یا دینا دوشمز» بو مثل نیشان وئر کی قره ویس ئوز زامانیندا چوخ دیلده دیشده اولان بیر آدام ایمیش.

بو کیشینین یاشاماغیندان بیر شی یلمی ریک. آما بو قدر وار کی، ایندی اونون آدینا توفارقانین یازیکی محله سینده بیر بولاغ ساییلیر. بئله بیلینیر کی اوبولاغی قره ویس ئوزی قازیب وسوا یتیریب. او جورده اولماسا بونو قبول ائله مک کی قره ویس یازیکی محله سینده یاشایارمیش.

۴- یوواداغی: قبرستان معنا سینادی. او داغ کی ئولوب گئدنلره یوردیوادی. یوواداغی بیر یکه تپه دی، کی، توفارقانیه سئل چایی ئین آراسیندا، گون چیه خاندان گون باتانا طرف اوزانیب، آنجاق کی بو قبرستاندا ارمنی، مسلمان وزردوشتی قبری چوخ دور. بو تپه نین، دوز بئلینین تیرینده، بیر گؤر کملی مجید پیری واردور. دئییلر: «عباس توفارقانلی اوزامان، اورانی مجید قئتیدیر مک فیکری واریمیش، کسی صورالیق ئومری و- فائله مه ییب.»

ایندی اومجید پیرینین قبیله طرفینده محراب موصله واردور. هر جومه آخشامی درتلی لر، اوره یی دولی نذیر نییاز دی یئلر اورا یا گئدیپ، شام یاندریب و حاجت اپستلر. توفارقانین قریمیش قوجالاری دی یئلر کی: «عباسین قبری واردور.» آمان چوخ

ايللر او قبرين داليسيچا دولانميشام تاپاييلمه ميشم.

۵- صاييله مير: صاييله مير ، تبريزين صاحب آباد ميدانى نين قيراغيندا بير بۇيوك زيارتگاھدير. بير گونبىز، ايكي مينارهسى واردور. دئيرلر: «بو زيارتگاھ طهماسب شاهين زامانيندا مچيديمش . ۱۲۶۵ نجى ايلده بومچيدده بير معجزه اوزوئردى كى اوندان صورنا خلق اونا ايمان گتيرديلير و اورانى حاجت وئرن ايمانزادا ييلديلد .»

(بولارى آثار باستانى آذربايجان به اكيتابيندان گوتوردوم)

۶- سارى خوجا، سارو: سارى خوجا شاه عاباسين بۇيوك سر كرده لر يندن ايدى. آدى محمدرضا، لقبى سارى خوجايدى. آما سارودا اونا دى يرديلر. شاه عاباس هرايشينده اونا مصلحت ائله رميش. بير گون شاه عاباس اوغلو صفى ميرزاتين حقينده اونا مصلحت ائله دى. سارى خوجا دئدى: «من بئله بيليرم كى اونو آيرى شهره يوللاسان ياخشى دور.» آما اسفنديار بيك، كى انيس آدينا آدلانميشدى دئدى: «شاه ، صفى ميرزانيدا او بيريسى قارداشلارى كيمين كور ائله سه ياخشى دور.» شاه عاباسين او چونجى سر كرده سى، كى آدى غولام ومهترىدى دئدى: «صفى ميرزاني ئولدور ئوزيوى راحت ائله.» شاه عاباسدا اونون سؤزونه باخدى و صفى ميرزاني ئولدوردى.

(بوسؤزلرى زندگانى شاه عباس ج ۱-۲ كيتابيندان گوتوردوم)

۷- قول عبدالله: همان غولام و مهتر آدينا معروف اولان، شاه عاباسين سر كرده لر يندن ايدى كى، اوسته اونا گؤره دانيشديق.

۸- همشه باهارباغى: توفارقانين سئل چايينا طرف، كوردلر كوچه سينه گئدن يولدا بير صفالى باغيميش.

بئله دئيلر كى، همشه باهارباغى ايندىكى توفارقانين نفشوعبه سينين يئر ينده ايدى .

۹- داغمانلار: بيرانلى و گنيش تپه دير كى ، ماماغان يولوندا قرار توتوب. تبريز -

توفارقان جاده سى اونون يانيندان گئچر.

ماماغان توفارقانين بۇيوك آوادانلىق لار يندان سايبيلار.

۱۱- حسن قاضى اوزمان توفارقاندا حكومت ائلميش. بئله دئيرلر كى حسن قاضى

توفارقانين آشاغى كوچه محلله سينده اوتوراميش. اونا گؤره ايندى ده آشاغى كوچه قاضى محلله سى دئيرلر .

حسن قاضى نين قبرى قضى الفتح محلله سينين مچيدينه ايدى. من او قبرين صوراعينا

چوخ گئتديم آما تاپاييلمه ديم. چوخ صوروشانندان صورنا دئديلر: «ائله بير بۇيوك آدامين قبرى دئيلدى، اونا گؤره قبرى سؤكوب آرادان آپارييلار.»

دئمه لى عاباس، بو آغلا گلمه ين باشا گلن قضو و قدرده، حسن قاضيا شكايه ائله يير.

۱۲ حسن بابا حسن يتميش اوليا بابا سيدرو، كى جانيظ، حوسين كر بلايى روضات الجنان

و جنات الجنان کیتابیندا اونا اشاره ائله ییب .

باباحسن یا حسن بابا صفویه زمانیندا تبریزین سرخاب محله سینده خانقاهی واریعیش. بو عاریف یتیمیش اولیانی دوره سینه ییغیب و اونلارا معرفت درسی وئره رمیش. اویتمیش اولیادل توفارقانلی ساییلانلار: خوجیران (خواجه حیران)، خواجه علی (خواجه علی بادا میازی)، بابا فرج (بابا فرج وایقانی)، پیرعلی (بابا پیرعلی و تاج الدین) (بابا تاج الدین) تانیمیشدیر.

۱۳- پیر لردرو زاسی: همان تبریز دروازاسی دور کی ایندی اورادا بولوار دوزه لدییلر.
۱۴- اینک تختی: گونبر اوسده بیر قیه دی، کی توفارقان چایی اونون اوستوندن تۆ کولوب کلیر.

۱۵- گونبر: توفارقانین یوخاری کتلیریندن بیریدیر. توفارقان چایی اوردان ایخ توتوب ویولادوشر.

گونبرین آبی سی چوخ دیلده دیشده دی. توفارقان دان هانسی آدام کی مال باسان اولسا فیس فیس فیسیداسا، اونا دی یلر: «ائله بیل گونبر آبی سی دور.» بیر آیری جورده بومثلی دی یلر: «فیلان کس ائله بیل گانباهان آبی سی دور.» سوزی اوزاتمی یخ، ایند گونبر توفارقان محالیندان ساییلماز.

۱۶- کوردو وار: کوردو وار گونبر محالیندا بیر کتلی. گینه توفارقاندا بیر مثل وار دی بر کی: «کوردو واردی لای دو واردی.» بومثلی، انی بویی ایبه ساپا گل می ین آداملارین باره سینده دی یلر.

۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰- میجاراشین، جاراغیل (جراغیل)، صیفایش و قرمیزی گول توفارقان کتلیریندن لیر، کی توفارقان چایی اونلاردان گنجر گلر .

۲۱- قاشی کد: توفارقه نایاخین بیر بالاجا کندیر. سنون بیر گون پولون اورایا دوشسه، هئچ اینانماسان کی، اورادا آدام یا شی بیر. ئو واشیک نه کوکده، آداملار نئجه یازیق .

۲۲- گواهر، گواهر: گواهر کندی ده قاضی کندی اوزبه اوزونده، چابین اوتاییندادی. دره نین تکیندن اون، اون بش پيله انیر تاکنده یتیشیر. آما بیر دن گوروسن کی دام داش اوسته یول گتدیسن.

دئملی گواهر کندی هر یثره اوخشا سادا، بیر کنده اوخشامیر . من بیر شی دئیرم ، سن ائشیدیسین. گتدیپ گورمه سون من دی یئلر سنه یوخو گلر .

۲۳- وای: وای همان وارد دولت معنا سینادی. بونویلمک کی، توفارقان لهجه سینده چوخ یثرده (ر) حرفی (ی) دئیلر. نئیله مک توفارقانلی لار شیرین دیلدی!

من آیری یثرده بومطلبه گوره دانیشمیشام.
۲۳- قاشقارخی: قاشقارخینین اوزون ناغیلی وار کی، اونو رحمتلیک کبلا صفرعلی

عميدن گرك صورتو شيدوك. ايندى بو قدر دى يه بيللوك كى، قاشقا ارخى توفارقانين سولى ارخلريندن بيرى سايلاردى.

قاشقا ارخينين سويونون اوستونده آلايه بيلير نقره ايگيد ايگيد جوانلار ئولوب. من هر زامان شاملونون شعرينده اوخويورام... «واسه يك چكه آب، چل تاروييجون مى كنه...» قاشقا ارخينين اوستونده ئولن جوانلار يادىما دوشور.

ايندى ده قاشقا ارخينين ناغىل لارى نى دىللى كندينده ديلده ديشدهدى.

۲۵- سردرى: سردرى تبريزده ياخين بير بالاشهردى. گنچن زامانلار توفارقان ايله تبريز آراسيندا بير دوشور كه سايلاردى. سحر تئزدن آت ئششگين توفارقانان چيخان، گون باتان چاغى سردرى يه يتيشردى.

۲۶- كهنه مه: توفارقان محالينين اوزاخ كندلريندى. اونون آلماسى اوزامان چوخ ديلده ديشدويمش. ايندى گمان اندير همان كهنه كنديدى.

۲۷- حاجى آغا: آغ يوققوشدان اوسته بير يئر آدى يمش.

۲۸- برگشا: برگشا قويوسون تانيميرام. اما قوجالار دئيرلر كى: «آغ يوققوشدان اوسته، اوزامان، بيرسولى قويى واريمش. كروانلار، يولچيلار اونون دؤور سينده دوشر ميشلر. قويونون آدى برگشا قويوسايدى.» نى يه برگشا دئير ديلر بيله يرم.

۲۹- لولاك لولا: اشاره دى عمرين اوسوزونه كى علينين حقينده دئيپ: «لولا على لهلك عمر» معناسى بودور: «على اولماسا عمر ئولر.»

بيرده لولاك، او آيه ده دى كه آلايه پيغمبرينه دئير: «لولاك لما خلقت الافلاك» معناسى بودور: «اگر سن اولماسايدون يئرى گؤيى ياراتمازديم.» اشاره دور.

۳۰- طاه: قرآنين ايگير مينجى سوره سينين آديدير. بيرده روايت ائله بيرلر كى: «طاه پيغمبرين لقبلريندن بير سيدير.»

۳۱- بربر: دئملى بربر نيل چايى نين قيراغيندا، نوبه شهرينين يانيندا بير شهردى. بيرده بربر آفريقادا بير طرايفانين آدى يمش. بو طرايفان صوراليق ايسلام دينين قبول ائله ديلر.

۳۲- آغ دؤو: توفارقان محاليندا دى يرلر: «بيرگون سليمان پيغمبر منبرده

دانيشيرميش، رستم، شاهنامه پهلوانى دا اوتوروب قولاغ آسيرميش. بو حالدا آغ دؤوون اوغلونون گوزى رستمه دوشور. رستمين يا نينا گلير و دئير: هه.. ايندى دى گؤروم منيم

دهمى نجه ئولدوردون؟ رستم ال آچير. آغ دؤوون رستم سوپورله شيللر. مجلس داغيلير، آدمالار قاچير، سليمان پيغمبر كورپشمان منبردن انير. بئله دئيرلر كى آغ دؤو رستمين

جيگرين چيخارديب گوزونون قاباغينا توتور. رستم ئوز جيگرينه باخا باخا ئولور. آغ دؤو يولون چكير گندير. يولدا حضرت على، كى، اوزامان دونيا يه كلمه ميشدى، سليمان شكلينده

آغ دؤوون يولون توتور و دئير: «نى يه منيم مجلسي مى پوزودون. آغ دؤو، تايسته بير

نم نوم ائله سین، حضرت علی اونون ال ایاغین خورمالینی ایله باغلا ییر و اونون بئیلیندن توتوب گۆیه آتیر. آغ دؤو اوقدر گۆیه گئدیر کی گۆیده عرشین خوروزلارینین سسین اشدور. یتره قایداندا حضرت علی اونو توتور یتره قویور و نوزی گؤزدن ایتیر. دی یرلر کی، او گوندن صونرا سلیمان آغ دؤوودن چکینردی و آغ دؤوده سلیمان پیغمبردن قورخاردی. بو حکایتی ترسه ده دی یرلر. یعنی رستم آغ دؤوی ئولدور و روح حضرت سلیمان رستمی توتور گۆیه آتیر.

بونا غیلدا، بئله ییلم بومطلبه اشاره اولوبدور .

۳۳- بهرام و کلندام، بهرام گورون ایستکلی شو کی سیدور. بیرادا دیر کی عاشیق معشوق لوق ماجرالین کؤروب گئچمیشم.
۳۴- مزه داغی: گومان ایصفهاندا داغ آدیدور. اما قدیم آدلاردان گرك اول. من هئچ یتره بو آدی تاپایلمه دیم.

وارليق

كدرلى بىرگون كىچىردى، من گزىردىم كىچەجىكى
آختاراركن زمانلاردان بىلمىنى نە دىلگى
ايزلە يىردىم آنچاق حىيات مدنيت جوشقون ائلدن
آزاد يازىب دانشماغى ھاي وئىردىم چىلى بىلدىن
دئىيردىم بس كوراوغلوپام دلى لىرىم باشىمدا دىر
عمواز اوغلووم قوچاق اىگىد اصلان كىمى قارشىمدا دىر
اما ھردن ابھاملارلا قارانلىغىن مرموز سسى
معناسىز بىروارلىغىمىن اورەك سىخان منظرەسى
بىر قورخولى شىخ كىمى جانلاندىردى خىالىمدا
يابانچى بىر پىچىلتىنى ائشىدىردىم قولاغىمدا
اوپىچىلتى اصالت سىز دىرىلىگىن كۇرسى ايدى
انسانلىغا تھمت و وران يارامازلار ھربەسى ايدى
ائلىن دىلىن دانان كىمسە وارلىغىنا اينانمايىب
بوقانوندور دنيا مىزدا آنا سىز كىم يارانمايىب
بىرزاواللى انسان كىمى سىخىلىردىم دويدو تىجامن
ھرىت سىز انسان ئدىر خىالىمدا كىچىدى بىردن
اوسكوتدا، قارانلىقىدا آنام منى چاغىراركن
بوتون ابھام ېردەلىرى قورخونچ كۇچدى ئوندن

خیالیمین طرلان قوشون او اوچورتدی ماوی کویه
قارانلیغا ایشیق سالدی وارلیغیما چیخدی بی یه
آنم منی سسله بیرکن وارلیغیمی ایزله بیرم
دیل آچیرام وارلیقدا من کله جگی گوزله بیرم
وارلیق منده چیچکله نیب گونش کیمی نور ساچاق
قایغی سیندا قالمالییم اوصا باحایول آچاق

حسین اوغلو

تهران ۵۸۶۱۹

باغلاچاق بئل سنه، ساتدین منی بیگانه لره
اوره گیم یاندی آمان وئرمدی پروانه لره
قلب سیزای گوزه لیم، جسمیم آغیر یوکدی منه
گل آهار سلسله ویر، اوخشادی دیوانه لره

سینیق صبویه تۆکودور شراب عشقی زمانه
نشان سو سوزلارا وئرمیش سراب عشقی زمانه
گدای عشقی نهدن سین سیدیر تراگون ائدیر
چیچک، نسیمی ائدییدیر عذاب عشقی زمانه

ك-ح-چیچك

تـپـر هاشمی:

آذری ادبیاتی نین زنگین لیگی

آذری ادبیاتی او قدر غنی او قدر زنگین دیرکی مطالعه ائده نی حیرته سالیر. مجله میزین کچن سایه سیندا آذری ادبیاتیندا جناس دان قسساجا بحث ائتدیک و نشان وئردیک شاعرلریمیز جناس یار اتماقدا نتیجه قدرت گؤستر میشلر.

بو مقاله ده شاعرلریمیزین، دیلیمیزین معنوی قدر تیندن استفاده ائدیپ یار ائتدیقلاری اثرلری مطالعه ائدیریک.

بو اثرلر ده درین دوغو، توکنمز (پایان ناپذیر) روح اینجه لیگی و سای سیز لطیف مضمونلار احساس اولونور.

بو یارار و قدرتی درک ائتمک ایچون ادبیاتیمزه مختلف ساحه لر ده یانا شیریق:

۱- گؤز

گؤزون، شاعرلرین شعرینده یوکسک مقامی واردور. او شاعر یوخدورکی شعرینده گؤزدن آد آهاریب اوندان شکایت ائتمه سین.

محمد باقر خلخالی گؤزدن بئله شکایت ائدیر:

جانا نه او دسالیپ گئنه بو جسانه گؤزلرون
بیلمنه آند ایچوب منه جانانه گؤزلرون
وئرمیش شکست سروه قدون، غنچه یه لیون
خدون بهاره، نرکس بوستانه گؤزلرون
قانیمی صوردی دویمادی قان- قان دئیر گئنه
از بسکه قان ایچوب دادانوب قانه گؤزلرون

چوخ ايگيتلر، اسلانلار اونون غضببندن تيترهديگى حالدا بير آهو گوزلبييه مغلوب اولوبلار.

شهر نرلر پنجه قهرىمدن اولوركن لرزان

منى بير گوزلرى آهويه زبون ائتدى فلك

(سلطان عبدالحميد)

شاه اسماعيل خطائى نين شمشيرى تونج توپلارى ايكى بۇلديگى حالدا گوز بير مخمور گوزنجه اونى سينديريب عاجز ائتميشدر :

يازوبدور آديمى دستانه گوزلر

ساتاشدى تا منه مستانه گوزلر

اوتورميش گل مزهئج ايمانه گوزلر

مگر كافر دور اول محراب ايچينده

مى ايچمكدور ايشى رندانه گوزلر

گئيوبدور قاره نى زاهد كيمي اول

دئيم من كيم سنه اينانه گوزلر

ايچوبدور قانيمي ديرم اينانماز

هابئله چوخ معصوم و پاكدامن انسانلار بير باخيش مقابيلينده تيتره ييب و تسليم اولموشلار:

نه قوت وار مگر اول ظالمين چشم سياهينده

كه حصن عصمتى ويران ائدر اول نگاهينده

واقف، بتون گوزلليكلرى بير يانا و يالنيز گوزى بير يانا بيلير :

سمن ايگلى ، سحابى زلف ، آي ياناق

غنچه دهان ، در ديش ، ارغوان دوداق

منور اوز ، لاله زنج ، تربوخاق

تمام بير يانا دور ، بير يانا گوزلر.

ايندى گورك گوز نه ايچون دور و عاشق گوزدن نئجه استفاده ائتمه ليدير. بوباره ده

واقف دئير:

سحر سحر حسرتيله گزير ديم

جوت قوشانار گوردوم ايكى سينده

فقط منيم ايكى گوزوم اوليدى

باخيديم بونلارين ايكى سينه ده

مقاله نين مؤلفى بئله دئير:

گورمك اون ايچون دوركى باخا دلبره انسان

گر گورميه دلبر نيه لازيمدى بو گوزلر؟

۲- انتظار

يول گوزله مك چتين دور، يار يولى گوزله مك چتين راقدور. هر بير سس، هنورتى،

كۆلگە يار ظن ائىدلىپ انتظار چكەنى يثرىندن قالدېرىر.

صاف بېر انسان ئوز انتظارىنى سادە بېر باياتى ايله نه گۆزل تصوير ائدىر:

آلما آتدېدىم نار گلدی

كتان كۆينك دار گلدی

قاپويا كۆلگە دوشدى

انتظار چكەمك واقىن تاب وتوانىنى اليندن آلوب اورە گىنى دردايله دولدورمىشدر:

انتظار چكەمكەن يول گۆزلە مەكەن

كۆنلومون نه تابی نه طاقتى وار

يازان اولا آىرىلىغىن دردىنى

فرهاد و شىرىنجه حكايىتى وار

واقف يار وورغونى و انتظار يورغونى در ، هامودان يار صوراغىن آلىر ، لاکين

اىستکلى سىندن صوراق وئرن يوخدور... انسانلاردان ال اوزوب گۆگده اوچان دورنالاردان

صوروشور:

بېر زمان هوا دا قاناد ساخلاين

سۆزوم وار دور منىم سىزه دورنالار

قطار لاشىب نه دياردان گلير سىز

بىر خبر وئرسە نىز بىزه دورنالار

خىلى وقتدور يارىن فراقىندا يام

پروانسه تەك حەسنىن چراغىندا يام

بىر آلا گۆزلونون صوراغىندا يام

گۆرونور مى گۆرن گۆزه دورنالار؟

گۆگده كى قوشلاردا هيجران در دىنه صون قويا بىلىمىر ، آىرلىق عاشقىن قدىنى بو كور...

نەجە؟ نەجور؟ ملا محمد باقر خلخالى اونى تصوير ائدىر: بىر هيجران كلمه ياز، او هيجران

كلمه سىنده جىم حرفىنه باخ ! او كلمه ده جىم حرفى نەجور بو كولو ب...؟ عاشقىن

قدى كىمى.

بو كولدى قامتىم اى قدى موزون

بەينە جىم تەك هيجران ايچىندە

شاعر قىياس بنفس ائلىر بئله بىلرەر نه اگىلسە هيجراندان اگىلۇبۇدور... حتى يارىن

تاشلارى...!!

ابرو لرون نه دەن اگىلۇبۇدور كمان كىمى؟

هيجران چكوب مگر بو تن ناتوان كىمى؟

وصل كوني تتر كچير ديه سن اونا گۆز ووروبلار، لاکين انتظار يىتمز، هيجران توکنمز...

شاعر آرزو ائڊيركاش يامان گۆز اولاهيچرانه دگه بلکه هيچرانه قورتارا...
 وصل ده دگدى يامان گۆز ييزى آييردى فلك
 هانى بير ياخشى (يامان گۆز) گله هيچرانه دگه؟
 عاشيق كى معشوقه چاتماغى محال گورور بونا قانع دوركى معشوق بيلسين عاشيقى
 آيريليقدانه چكير... واقفين ده ان كيچيك و صون ديلگى بودور...
 ازلدن قامتيم بئيله دگيلدى
 بير ياي قاش اوخوندان صورا اگيلدى
 باغريم دلينديگين هر يتن بيلدى
 يتيشمدى تير اندازا بير خبر
 بلبللى غنچه خندان ئولدوردى
 پروانه نى شمع سوزان ئولدوردى
 واقفى آتش هيچران ئولدوردى
 آمان ؛ وئرون اوشهبازا بير خبر

۳- اورك

اورگيم!! آي سینه مين قفسينده چير پينان اورگيم! سؤيله سن، نه سن...؟ بو صورغونى
 صائب تيريزى بئيله صوروشور:
 اى بي قرار سينه ده نشتر مى سن نه سن؟
 بيكان مى سن؟ شراره لى اخگر مى سن نه سن؟
 اما صائب اوره گى نين يانديغىنى اولدوغو كيمين بيان ائده بيلير چاره سيز قاليب
 نيه يالواريركى اونون عوضينه اينيلده سين... سيزلا سين .
 بوگون من بى زبانه ناله مى يانسام ائشيتمزله
 سنه ممكن دور اى نى آه و افغان ائله بير سيزلا .
 قوسى نين سينيق قلبى قانلا دوليدور او تعجب ائيليركى سينيق قابدا سودورماز اونون
 اوره گينده قان نجه دوروبدور.
 سينيق صبوره سو دو تماز قرار مى دورماز
 شكسته كؤنلومه محوم كه قانيلن دولودور!!
 شاعره سوز اوستاسى (استاد سخن) دئيرلر. واقعا بو آد نادر شاعره ياراشان بير آددور
 بو شعره دقت ائدين... شاعر ايستير معشوقينه دئسين كى سنون قلبون بيردش كيمي برك
 ورحم سيزدور. لاکين بونى صراحتله دئمير... اوردا بير باجاريق (هنر) گوستيريركى لطافت
 و اينجه ليگى حد اعلايه يتيرير:

يولدا كۆرسن اگر كه بېر قاراداش
 اونى سېندېرما اى و فاسيز يار
 اودا بېر قلب ايمش كه بسلر ايمش
 سېنەسى ايچرە بېر سنە اوخشار
 الحق سۆز اوستاسى...!!

۴- مې

قوسى بهاره، ميه محبت بسلير، مې بهاردا غنيمت دور ، بوياز (بهار) كئچسە كيم
 بيلير گلن يازا چيخا جاغام يا يوخ؟ بو آستاليقداكى ساقى مجلسيده مې وئريز شايد بيرده مې
 دۇرى منە چاتينجا بهار كئچسېن قوسى ساقيه تاپشيرير كى غفلت ائلمەسېن:
 تغافل ائيلمە ساقى كى نوبهار كئچر
 يتينجه بيرده منە دور ... روزگار كئچر
 قفس اسيرى اولان بلبلى گۆزىندن ايراق
 گە باغبانى وداع ائيلوب بهار كچر
 انسان هميشه غفلتده دور اوندا آييلير گۇرور كى عمر قورتاريب گون كئچيب دور
 اختيار سيز دئير:

عزىزيم بيرده من
 عمر كئچدى گون كئچدى
 دولدور ايچيم بيرده من
 جوان اولمارام بيرده من
 متظاھر بېر زاهد، مسجدى ريا و سالوس ييغينجاغى دوزلديب شاعر اونا اعتراض
 اندهرك دئير.

اى زاهد كچ سلقه او مسجدكه سنون وار
 اولسيدى منيم من اونى ميخانه اندهرديم
 اما صائب تبريزى دئير ميگسارليغين آخري پشمانلىق در و اونا گۇره ميگسارليغى
 منع ائيدير:

تئز زاق چكر ندامته بد مستليك يولى
 هر كيمسه ياخشى ايچسه شرابى يامان ايچر
 بو بيتى ده مناسب دور بوردا صائب دن اوخوياق:
 مسلمانم دئير مې تك ايچير عاشيق لر ين قانين
 منم كافر اگر اول دشمن ايمان مسلمان دور

۵- مختلف مضمونلار

آذرى تورك شاعرلىرى ياراتدېغى مضمونلار او قدر اينجه، او قدر كۆزل دور كى دونيا نولچى

سینده بو گۆز للیک باشقادیللرین ادبیاتیندا آرتاپیلیر.
جان آلیجی بیر دلبر الین اوزونه دوتوب جمالینی گیزلتمکله عاشیقین جانینا اودسالیر
عاشیق نه گۆزل تعبیر ائدیر:

حجاب ائتمه الین رخساروه جسمیم دوتار آتش
بلوری گون قباغینه دوتوب خاشاکی یاندرما
معشوقین سناعتو اعتناسیزلیغی همیشه عاشیقین باغرینی قانا دؤنده رییدور. عاشیق
بیر فرصته معشوقینی سرمست گؤروب اوقدر اونون دوداقلارینی صورورتاسیراب اولور:
گؤروب سرمست صوردوم قانه-قانه لبلرون قانین
دئدیم قان باغریما، آلدیم قصابیم، قانه-قان ائتدیم
شاعرلر یارین قدینی الفه اوخشا درلار اما محمد باقر خلخالی بو تشبیهی بکنمیر
چونکه صرف و نحو نظریجه الف حرکه قبول ائلمه میر حالبوکی یارین موزون واورهک
چیرپیندیران حرکتلری واردر .

جان ایچینده الفه قد خرامانیوی من
اوخشا دار دوم اگر ائتسیدی قبول حرکات
گۆزل تعبیرده خلخالی دندور:

بنا گوشون خیالیله کئدیپ و الفجرى ائتدیم حفظ
اوزلفون عشقینه واللیلی ئوگر ندیم روان ائتدیم
ایکی شاعرکی هر ایکسی «ثابت» تخلص ائیلیر بیرى تبریزلی وپیری خلخال لیدر
بو گۆزل تعبیرلری یارادیلار:

ثابت تبریزی

یغنیسان باشیوه بو خط و خال و زلف و مژگانی
گینه پیغمبر خوبان بو نه اجماع امت دور؟

ثابت خلخالی

داغیدوب قامتینه سرو سمن بر گیسو
کیم گؤروب سروده بیر بویله معنبر گیسو
گاه زنجیریم اولور گاه گؤنول ملکینه دام
گتیرر باشیمه (ثابت) نه بلالر گیسو
هرشی نه ایسه اودور، هئچ بیر شی ئوز ذاتیندان آیرلا بیلمز. فضولی بومضمونی
گۆزل یارادیب:

سو سفله لیگیندن آیریلار می ؟

اود یاندریرا بیلیمه بیلر می ؟

۶- عرفان

آذری ادبیاتی عرفان مضمونلاری جهندن زنگین دیر، فضولی نین، خطائی نین،
لعلی نین، نباتی نین دیوانی عارف لر مجلسینی بزه بیر، فضولی نین بوغزلی هر آذری تور کوسون ییلن
عارفین دلیلی نین ازیبری در :

نالہ دندور نی کیمی آوازہ عشقیم بلند
نالہ ترکین قیلمازام نی تک کسلیسم بند بند
قیل مدد ای بهغت، یوخسا کام دل ممکن دگیل
بو یله کیم اول دلریا بی درد دور من دردمند
داغلار دور اودلوکو کسیمدن قراسی قوپما میش
یا ثبات عشق ایچون اود اوزره بیرنجه سپند
عارف قال اهلی یوخ حال اهلی دیر، عارف بلله دوشونورکی قال اهلی معرفت
الهی دن خبر سیزدیر. اودورکی صائب دئیر.

پوچ دور هر سؤز دئیر لر معرفتدن اهل قال
بحردن چیخماز صدف تا گوهر غلتانی وار
ها بلله هانسی عارف دورکی، فضولی نین بوغزلین ائشیدیب جذبہ اونا ال وئرمه سین
وحیف دورکه بو بنزر سیز غزلین هاموسینی پوردا اوخوما یاق .

یارب بلای عشقیله قیل آشنا منی
بیر دم بلای عشقیدن ائتمه جدا منی
آز ائیلمه عنایتی اهل درد دن
یعنی کی، چوخ بلالره قیل مبتلا منی
اولدوقجا من گو تورمه بلادن ارادتیم
من ایسترم بلانی چو ایستر بلا منی
تمکینیمی بلای محبتده قیلما سست
تا دوست طعن ائدیپ دئمیه بی وفا منی
گئتدیکجه حسنین ائیله زیاده نگاریمین
گلدیکجه دردینه بترائت مبتلا منی
من هاندا و ملازمت اعتبار و جاه
قیل قابل سعادت فقر و فنا منی
ئویله ضعیف قیل تنیمی فرقتینده کیم
وصلینه ممکن اولایتورمک صبا منی

نخوت قیلوب نصیب فصولی کیمی منه
 یارب مقید ائیلمه مطلق منا منی
 آشاغا داکی بیت عرفان دو یغولارینی اوج اعلایه قالدیریر.
 اگر چه ایگنه تک کئچدیم جهانین جمله واریندن
 هنوز آردیمجا دور قید تعلق زلف تاریندن
 و همین بیر بیت عارف لر نظرینده بیر دیوان شعره دگر:

۷- استغناء

غرور، استغناء، تسلیم اولماق و کیمسیه ایگلمه مک آذربایجان خلقی نین
 تائیندادور. نه گؤزل دیر شاعر:
 گر آذر اوغلیسان مظلومام دئمه
 بو ائل آزاد لیغین صوراغیندا دور
 مبارز یارانوب مبارز ئولمک
 بیزیم بو ئولکه نین تورباغیندا دور
 هر آذری نین ایلمک معشوقی آذربایجان دور، اونی سویر، اونا محبت بسله ییر اونا
 خطاباً دئیر:

دیسلمده وورغو نام دیوانه سانما
 من که ئوز اوغلو نام بیگانه سانما
 بیر شمع سیز، آتش سیز پروانه سانما
 یانندیغیم اودلارین اوجاغی سنسن
 آذربایجان آدی. آذربایجانلی نین آندی دور:
 بو شرف دور منه آذر دور آنام
 (آذر اوغلی) بو آد آندیمدی منیم
 بو سؤزلر بو گونکی دگیل، آذربایجانلی تاریخ بوی مغرور و منیع الطبع اولموش دور
 صائب تبریزی دئیر:

دوتما دلبر دامتین محشر گونونده جان ایچون
 اولما تسلیم، اگمه باش نامرده سن درمان ایچون
 استقامت قیل جهاندا حفظ ائله شخصیتین
 اگمه باش هر گار تک بیر نقطیه دوران ایچون
 هابله صائب وطنینه بسله دیگی عشقین بئله ترنم ائدیر:
 صائب گر کدر کعبه دئیوب اقتدا قیلا
 تبریز ئولکه سیننه صفاهان صفاسینه

تولكى لره دالدا لئماقدانسا اسلانىلارلا گولشمك گركدور ، سارالاسارالا ياشامالـ
قدانسا قىزارا قىزارا ئولمك ياخشىدور .

كىچمە نامرد كۆرپوسىندىن قولى آپارسىن سىل سىنى
ياتما تولكى دالدا سىندا قولى يىسىن اصلان سىنى
آذربايجانلى گۆيلره ال قالدىرىپ اىستىگىنى گۆيلردىن دىلەمىر ، اوئوزىنە ئوزيارارىنا
و ئوزگوجونە باغلىدر . آذربايجانلى دئير :
فلك مەنەم كىمى عاجز دور اىستەم امداد

كىم اعتماد ائدر مەلسىن تەكلىنە ؟
بلى آذربايجانلى بئله دئير و اعتماد بىنفسىنى گۆيلردىنە اوچايا قالدىرىر .

سون

آيرىلىق گۆردون جالاتدى الدەكى پىمانەنى
هانسى معشوق ائىلەيىب دىوانەراق دىوانەنى
شمع بزمىم ، خوش دگىلسن مەن كىمى پروانەيە
پرويرىپ ترك ائىلەرم مەجنون كىمى كاشانەنى
مىندە مىندە باشقا بىرشى سئومەرم بوندان صورا
سندە كاخ ايچرە آلىشما ، آيدىن ائت ويرانەنى
درسى حەكتىدر خرابە ، انسانا تدرىس ائدىن
قولى چىخا ياددان ، اوشاق فەكرىندە ظاليم خانەنى
فەكرلر ويرانەدن تاپسىن عدالت گۆهرىن
تاگۇروب يونگول بىلە دونيادە دىوانەخانەنى
ك-ح-چىچەك

تدقیق تاریخی

(شاه اسماعیل ختائی نین لئکسیکاسی) کتابیندان

علم نشریاتی - باکو ۱۹۷۷

۱۶نجی عصرین بیرنجی یاریسیندا آذربایجاندا صفوی لر خاندانای آدی ایله قدرتلی دولت قوران شاه اسماعیل ختائی دولت خادمی اولماقلا یاناشی، عینی زماندا دوغما آنادیلی نین بوتون اینجه لیک لرینه بلد اولان صنعتکار بیر شاعر کیمی ده شهرت قازانمیشدیر. خلقی نین شرفینی، شهرتینی، ملی افتخارینی قورویان، ادبیات خزینه سینین ئولمه ز اثرلری ایله زنگین له شدیره ن شاعر آذربایجان ادبی دیلی نین انکشافی، تکمیل له شمه سی و سلیس له شمه سی ایشینده بؤیوک رول اوینامیش، بو دیلین کیفیتجه یوکسه لمه سینه چالیشمیشدیر.

ختائی استعدادلی بیر صنعتکار کیمی باشا دوشوردوکی، دوغما دیلینی بیلمیه ن، همین دیله اهمیت و ئرمه یه ن، اونون انکشافینه چالیشمایان بیر حقیقی صنعتکار اولایلمه ز. بو سبب دن دیرکی، اونون دیلی عموم خلق آذربایجان دیلی ایله قیریلماز صؤرتده باغلی اولموشدور. او، باجاریغی و فعالیتی سایه سینده آذربایجان ادبی دیلی نین شعر اسلوبونو ئوز دؤورونه گؤره گؤرونمه میش بیر یوکسه ک لیگه قالدیرمیش و دوغما آنا دیلینده ئولمه ز اثرلر یاراتمیشدیر. نهایت بودیلده آذربایجان ادبیاتیندا ایلك مثنوی لردن اولان «دهنامه» پوئماسینی یازمیشدیر.

آذربایجان، فارس و عرب دیل لرینده شعر یازماق قابلیتینه مالک اولان ختائی اثرلری نین اکثریتینی دوغما آنا دیلینده یاراداراق ئوز دؤورونون ادبیاتینارونق و ئرمیشدیر. (سام میرزا، تحفه سامی، تهران ۱۹۳۶، ص ۹.)

آخ قویونلولار و قارا قویونلولارین حاکمیتی دؤرونده آذربایجان نین اهمیتی آرتریر، فارس دیلی ایله یاناشی، سرایدا یاشایان آذربایجان شاعرلری ئوز آنا دیلینده شعرلر یازیر و ادبی مجلس لرگنجیریر دیلر.

آذربایجان تورک دیلینه ماراغین آرتماسی. بودیلده اثر یازان شاعرلرین صایسی نین چوخالماسی، حتی بو دیلین رسمی دولت دیلی سه وییه سینه قالدیریلماسی شاه اسماعیلین حاکمیتی زمانی داها چوخ موقع تاپدی. بو باره ده ایران تاریخی سی **عبداله رازی** «تاریخ مفصل ایران» آدلی اثرینده یازیر: اسماعیل غلبه چالیب تبریزه داخل اولدو. ایران تاجینی باشینا قويدو (۹۰۷ هجری). بیرنجی اونون ایشی شیعه لیگین ایران دادولت دینی اعلان ائدیلمه سین قراره آلدی صونرا تورک دیلینی (آذربایجان دیلینی) دولت دیلی اعلان ائتدی (عبداله رازی، تاریخ مفصل ایران، تهران ۱۳۳۵ چاپ دوم، ص ۳۹۱) بو باجاریتلی دولت خادمی آذربایجان دیلی نین حیاتی اهمیتی قیطعیت له ثبوته یتیرمیش، اونو فارس دیلی ایله یاناشی رسمی دولت دیلی سه وییه سینه یوکسه لتمیشدیر.

اوزمان سرایدا آذربایجان دیلینده دانیشیلیر، دولت لر آراسیندا کی رسمی یازیشمالار و فرمانلار آذربایجان و فارس دیل لرینده آپاریلیر، حربی، دیوانخانا و اقتصادی یاشایشلا علاقه دار اصطلاحلارین چوخو آذربایجان دیلینده ایشله دیلیردی. بو تاریخی حقیقت حقینده مشهور روس عالمی، شرق شناس و. و. بارتولد (V. V. Bartold) بئله یازیردی: «... خواننده نین تشکیل تاپدیغی یئرده آذربایجان اهالیس هله او زمان تورکجه (آذربایجانجا) دانیشیردی. تورک دیلی صونرا لارصفوی لردولتینده سرای و اوردو دیلی اولارات قالیردی.»

آخ قویونلو، قارا قویونلو و ائله جه ده قیزیل باش صفوی دؤلتینده کلی مقداردا رتبه آدلاری، اداره اصطلاحلاری، حربی اصطلاحلار و اقتصادی یاشایشلا علاقه دار اولان اصطلاحلارینده ده آذربایجان دیلینده ایدی. مثلا جارچی (آلای چاووشلاری)، چاپار (پوستدا دوران)، کشیک، کشیکچی باشی، قوشون، چریک (عسگر)، سنگر، سورون (هجوم)، یارات (سلاح)، ساخلو (قازارما)، آیاقچی (قاصد)، گلاب، گلابدار باشی، آغا، آلتون (عثمانلی پولونا گؤزه بئش آخچا ده یه رینده اولان بیر منات)، قیزیل (پول)، کسيلمه میش زینت) آتالیق، بابالیق، آذوقه و سایره گؤسته رمه ک اولار.

آخ قویونلولار، قارا قویونلولار و صفوی حکمدار لاری نین فرمانلاریندا دا بیرسیرا آذربایجان سؤزلری ایشله دیلمیشدیر. مثلا: بیرقاید اولارات فرمانلارین باشلیغیندا «حکم» عوضینه «سؤزموز» یازیلیمیشدیر.

شاه اسماعیل اولین حسین بیگ له له حقیندا کی فرمانلاریندا «جمله آتالیغی» سؤزو ایشله دیلمیشدیر. بوندان علاوه اورتاعصر فرمانلاریندا بیرچوخ تورک (آذربایجان) منشالی

وئرگی و حربی اصطلاحلار، رتبه آدلاری ایشله نمیشدیر. مثلا: یایلاقباشی (یایلاقلاردا وئرگی آلانلار)، قیشلاقباشی (قیشلاقلدا وئرگی آلان)، چوبان بهیی «شیلتاقل» (قایدادان کنار وئرگیلر)؛ دارغا، قونولقا، قوللار آغاسی، انشیک آغاسی، توپچی باشی، تفتنگچی باشی، بیک لریبکی (یوکسهک وظیفه)، قوروچی، میرشکارباشی (اوواگنتمهک اوچون لازیم اولان ترلانلاری ساخلایان آدم)، انباردارباشی، باسماچی (چاپ اندهن)، توشمالباشی (خورهک پیشیرمهک ایشینه باخان، مطبخ باشی)، جابادارباشی دوشلوك (وئرگی)، دیوان بیگی (وظیفه)، فراش (وظیفه)، فراشباشی، قاپچی باشی (خلوت)، حرفحانا، استراحت قاپچی سی، قاپچی باشی دیوان (اداره قاپسیندا دوران)، قوشجو (قوشا باخان)، قوشخانا (قوش اولانیئر) و سایره (تذکره الملوك، تهران، ۱۳۳۲ ص ۱۸-۱۰۱).

دئمه لی ایلك صفوی لر دؤورونده رسمی دیل ایکی له شمییش، یعنی آذربایجان و فارس دیل لری اولموشدور. صفوی دولتی نین داخیلینده یاشایان و اکثریتی تشکیل اندهن آذربایجانلی لارا فرمان لار، امرنامه لر آذربایجانجا، فارس لارا ایسه فارس کؤنده رتیمیشدیر. بو باره ده تورک ادبیاتچی لاریندان سلیم رفیق رفیعی اوغلو نوزونون ۱۹۴۱ نجی ایلده آنکارا دا چاپ اتئدیردی «آذربایجان ادبیاتی» کتاییندا شاه اسماعیلین آذربایجان دیلینده بیر امرنامه سینی تصویر اندهرهک بئله یازیر:

«... بو عصرده تورک دیلی (آذربایجان دیلی) فارس دیلی ایله یاناشی رسمی دیل اولاراق آز چوخ موقع قازانمیشدیر. بو نون اوچون ثبوت اولاراق هله لیک شاه اسماعیلین آذربایجان دیلینده بیر امرنامه سینی کؤسته ره بیله ریک (سلیم رفیق رفیع اوغلو. آذربایجان ادبیاتی، آنکارا، ۱۹۴۱، ص ۱۰). ختائی نین آذربایجان دیلینده اولان امرنامه سی حقیقندا اوست نورتولو بیر شکیلده معلومات وئرهن مؤلف بو امرنامه نین هارا دا ساخلاندیغی بارده ده هئچ بیر منبع کؤسته رمه میشدیر.

مجار عالمی (Feketeliow) ایسه، سونرالار، یعنی XVII عصرده صفوی لر دؤورونده آذربایجان دیلی نین رسمی دیلی کیمی نفوذونو ثبوت اندهرهک، ۱۹۳۶ نجی ایلده استانبول دا چیخان تورکیات مجموعه سینده کی، ایران شاهلاری نین ایکی تورکجه مکتوبی، آدلی مقاله سینده صفوی شاهلاری نین آذربایجان دیلینده یازیلیمیش ایکی مکتوبونو نمونه کؤسته رمیشدیر، فکته لیوشون مقاله سیندن آیدین اولورکی، آذربایجان دیلی رسمی دیل کیمی صفوی حکمدارلاری شاه صفی نین (۱۶۴۲-۱۶۴۸) و سلطان حسین (۱۷۲۲-۱۶۹۴) شاهین سرایلاریندا نوز نفوذونو ساخلامیشدیر. آذربایجان دیلینده یازیلیمیش بو ایکی مکتوبون بیرى شاه صفی طرفیندهن آوستریا امپراطوری و مجارستان کرایلی اکینچی فردینانا، دیگرى ایسه شاه سلطان حسین طرفیندن ساکسونیا هئرسوکر و پولشا کرایلی فریدریک آوگوستا کؤنده ریلیمیشدیر. (شاه صفی طرفیندن کؤنده ریلهن مکتوبون آرخا طرفینده صفی شاهین

مهری. همین مهرون ایچهریسینده ایسه شاهین آدی یازیلیمیشدیر).
بورادان کورونورکی، شاه اسماعیل و اونون آردیجیلاری خارجی دولت لرله،
یازیشمالارینی آذربایجان و فارس دیل لرینده آپارمیشلار.

«س س ر ی استالینگراد شرقشناسلیق انستیتونون ال یازمالاری بؤلمه سینده محافظه
اولونان عالی مصطفی چلبی نین ترتیب ائتدیسی «منشآت» قیمت لی بیر منبع دیر. «منشآت»
دا محافظه اولونان رسمی مکتوبلار XVI عصرده یاشامیش عثمانلی سلطانلاری، وزیر
اعظم لری، عثمانلی پاشالاری و باشقادر دولت باشچیلاری آراسیندا گئدهن رسمی یازیشمالاردان
عبارت دیر. بو رسمی سندلرین ایچهریسینده شاه طهماسبین آذربایجان دهلینده بیر مکتوبی دا
واردیر».

«شاه طهماسبین بورسمی جواب مکتوبی» عثمانلی حکمداری قانونی سلطان سلیمانین
(۱۵۶۶-۱۴۹۵) اوغلو ایکنجی سلطان سلیمه (۱۵۷۵-۱۵۲۴) یازیلیمیشدیر. مکتوبون
باشلیغی بئله دیر: «شاه طرفیندهن کلمه ن جواب دیر». شاه طهماسبین جواب مکتوبی عالی
افندی نین «منشآت» یندا محافظه اولونان ایکنجی سلطان سلیمین مکتوبونا جواب اولاراق
یازیلیمیشدیر.

رداکتور: پرفسور م. ش. رحیم اف.

مؤلف: مینایه. جواداوا.

یازیمیز اکنچیره ن: ع. منظوری خامنه ای.

ای خواجه گر قولوندان اوغوللوق موارد ایسه
شفقت کوزیله باخ اونا دائم اوغول کیمی
ور اوغلونو اومارسان اولا صاحبی ادب
البته ائيله ذلته معتاد قول کیمی

م-فضولی

شعر از: پرفسور غلامحسین بیگدلی

ایام مهاجرت و دربدری

بازگشت

خوش میکشد بسوی تو این عشق سرکشم
گاهی در آب غرقم و گاهی در آتشم
سوگند ای وطن که شب و روز و ماه و سال
از دوریت ملولم و با یاد تو خوشم
فارغ نیم ز یاد تو در ماتم و سرور
آری مدام از می و عشق تو سرخوشم
چون کودکی که شیفته مهر مادر است
آنسان ز شوق وصل تو من در کشاکشم
گر جان رود براه تو ای میهن عزیز
حاشا کنم مضایقه هیهات سرکشم
هر چند همچو اشک ز چشمت فتاده‌ام
اما بحب تو چو زر صاف بیغشم
ای مادر وطن بگشا بازوان خویش
ای قبله‌ی امید در آغوش برکشم
فرزند دردمند توام رحم کن بمن
یک ره نوازشم کن و آنکا برکشم
ای بیگدلی بسوی وطن راه پیش گیر
تنها بخاک خویش شود مرد محشم

باکو شب ششم آذرماه ۱۳۴۵

بوگوندن صاباحا...

دكتور حميد نطقى

بوگونده هرگون كيمي اوخوندو اذان
بیر هۆرومچك^۱ توروندان آصیلیدی زمان
کیچیک دكانلاردی آنجاق چالیشان
و کیچیک قاپلارلا ئولچولوردو گذران
سسسیزلیك هر گورولتویا اوستوندو
هاوادا اوزرلیك توستوسویدو مسکینلیك
و یئددی پرده آرخاسیندا ئورتولویدو یالدیزلی^۲ چیرکینلیك

بیردن بیره تیره دی بعدلر^۳
دوغولدو قارانلیقلاردا اولدوز
بیر چیغلیق^۴
اندى یالدیزلی قبه نین تپه سینه
چییان پارتلادی
نقرت و کین یاغدی دولو-دولو

۱- هو رومچك-عنكبوت .

۲- یالدیزلی-مظلا.

۳- بعدلر-ابعاد.

۴- چیغلیق-فریاد.

ایلدیریملار شاخلادی
انتظاردا اوره کله ووروردو
قالین آلتین ۵ چارچیوالی آینالاردا
عکس ائتدی یسپیشکه قیزیل بیر کؤلکه
کابوس آلوو- آلوو یانغیندا اریدی
و کوللردی کجهیه بایرامین ارمغانی
و کوللرده دوغولان امید سسلندی
آچیلیمیشدی ایشیغین دلی
دانیشدی خاطر سیز شوگیلی
بلکه صونو کلمیشدی تاسالارین؟
بلکه رنگی باشقایدی آرتیق صاباحلارین.

تهران - فروردین ۱۳۵۷

۵- آلتین- طلا.
۶- تاسالار - نگرانیها و غمها.

پاییز گلدی...

پاییز گلدی

کوچه لرده

توپا - توپاخزلله

باخان سوپورگمچی

دئینر.

آغاجلار چیلپاقلاشار

اوشویهر .

پاییز گلدی...

آغاجلار کیچیلدی

یارپاق بویو.

گزدیگیمیز جیغیر

یارپاق بویو .

پاییز گلدی ...

یارپاقسینز آغاجلار آراسیندان

ایندیلاب یاخشی گورونور

ایوانینیزدان

ایوانیمیز

«سن اوردان چیخ ، من بوردان

کور اولسون دوشمانیمیز»...

آتالار سوؤزو

«اٹله بیر ضرر یوخدیر کی ،

ایچینده قازانچ اولمیا»

سئوداسی ایچون

عمریمیز ، یشتدی باشا بیر پری سوادسی ایچون،
حیفاولا ، قالمادی گؤز نوری تماشاسی ایچون.
عاشیقین قلبی کیمی ، غنچه گولون رنگینه باخ !
باغرینی قان ائله میش بلبل شیداسی ایچون.
اولدو رسوای جهان ، دوشدی بیابانلاراقیس.
آلدی مجنون آدینی دهرده ، لیلاسی ایچون.
جان دئیوبجان ائشیدین وامق و عزراکیمی سیز،
دؤزدی مین دردلره وامق نئجه عزراسی ایچون.
بیوفا دلبره بتل باغلاما مین دونیاده
سیزی بدبخت قیلارپوچ تمناسی ایچون،
پاک اولون ، دوزدانیشین ، مهرو وفا اهلی اولون.
یازمیشام بوغزلی تکجه بو معناسی ایچون.
غم هجرانی وئریب روزی خدا معزونه،
باشقا نعمت نه وئریب عاشق رسواسی ایچون؟
م - ع - معزون

توجه

خواستاران اشتراك می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۵۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود یادرس مجله (خیابان مصدق کوچه بیدی شماره ۱۷ - تهران) ارسال فرمایند.

شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید .

خبرلر:

- ۱- شاعر لریمیزدن (علی نظمی) نین «سئزیم قولى» آدلى كتابى، دئمك اولار آذربايجانين ايکينجى هويهويى مابيلير ۹۶ صحيفهده (علی اکبر حداد)ين «اودلى سؤزلر آديندا شعرلری ۹۲ صحيفهده چاپدان چيغيب وساتيشدادير. آدلارینی چکديگيميز ۲ کتابين توپلایانی گورکملی شاعر و محقیقimiz آقای يحيى شيدا دهر، يحيى شيدا ۳۸ ايلدن آرتيقدير کی آذربايجان تورک ادبياتيندا جدی، آردی-آراسی کسيلمه دن چاليشيب، يازوب يارادان بۇ يولک بير شخصيتدير.
- ۲- حرمتلى حکيم يازيچي دکتر سلام اله جاويدين تورکجه فارسجا خودآموز کتابی چاپدان چيغيب ساتيشدادير.
- ۳- حرمتلى شاعرimiz محمد هلى معزونون «هجران خسته سی» آدلى کتابی ۹۸ صحيفهده چاپدان چيغيب ساتيشدادير.
- ۴- وارليق مجله سی آگهی قبول ائدير. آگهی وئرلر آشاغيدا يازيلان آدرس و تلفونلا تماس توتايبلرلر.

وارليق

مجله ماهانه فرهنگى، ادبى و هنرى

(به زبانهای فارسى و ترکی آذرى)

تحت نظر هیئت تحریریه

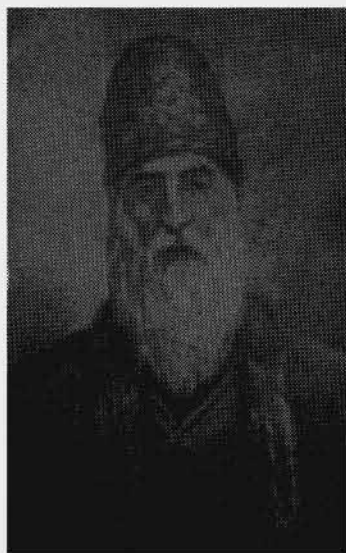
مدیر مسئول دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن }
۶۴۵۱۱۷ }
۷۶۱۸۳۶ }

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۵۰ ریال

ملا ولی ودادی

۱۷۰۷ - ۱۸۰۸

اوان سکنیزینجی عصرده آذربایجانین ان
گؤرکملی شاعر لریندن بیریدیر

VARLIQ

Monthly

PERSIAN AND TURKISH JOURNAL

No. 7

1979

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran